

„Droschak”

ORGANE

de la Fédération

Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

Adresse:

RÉDACTION DU JOURNAL.

„Droschak”

GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՋՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

Հ. Յ. Դ. Ե.-ՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ՅԱՅՏԱՐԱՐԱԳԻՐ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ե.-րդ Ընդհանուր ժողովը կանգնած է բազմաթիւ երկու տարբեր պատկերների առջև: Մինչ մի կողմից գալիս ենք Թիւրքիայի մեր բնամայ կռիւների փայլուն յաղթանակն արձանագրելու, մինչ իրանի պատմութեան մէջ՝ մեր մասնակցութեամբ բացւած նոր շրջանն ենք աւետում, մինչ երկու երկիրների թունապետների տապալումը և ուժասպառ ժողովուրդների վերածնութիւնն ենք ողջունում,—այնտեղ՝ Ռուսաստանում սեւ ընկերներն է, որ տիրող է, յաղթական՝ ժողովրդի դէմ յայտարարւած պատերազմն է, որ շարունակում է մղել յամառ ու անողորմ. այնտեղ՝ արիւնոտ, նոր, մեծ պայքարի հեռանկարն է, որ դրւած է սպառնալից:

Ռուսական Յեղափոխութիւնը—նա, որ այնքան ուժգին զարկ տւեց Թիւրքիայի և իրանի շարժումներին, որ երկար ժամանակ իր վրայ սեւեռած պահեց ամբողջ Արեւմուտքի ուշագիւր հայեացքը, նա, որի ազդեցութիւնը սօցիալիստական մտքի և գործի ուղղութեան վրայ անուրանալի է,—այդ մեծ յեղափոխութիւնը անզօր եղաւ, սակայն, պահպանել իր նւաճումները, ձեռք բերւած այնքան զոհողութիւններով:

Տարւած գաղափարի վեհ թռիչքներով՝ նա չը կշռեց իր ուժերը, հաշիւ չ'առաւ խոչընդոտների ամբողջ լրջութիւնը և կազմակերպւած ուժի հանդէպ՝ չը պատրաստեց մարտական կռու շարքեր:

Հակառակ արւած կրկնակի փորձերին, անհնարին եղաւ համախմբել կռուող կուսակցութիւնները մի բանակի մէջ միահամուռ գործողութիւնների համար, և յեղափոխական փայլուն ըմբոստացումները՝ ժողովրդական թէ զինւորական՝ տարբեր ժամանակներում, տարբեր վայրերում ջախջախեցին իրարից անկախ, իրարից անջատ: Աւելին ևս,—իրենք կուսակցութիւնները՝ աղանդական ոգով տոգորւած, բաժնւած էին և նոյնիսկ կռւի ընթացքում շարունակում էին բաժանւել ֆրակցիաների, տարւելով հատուածամոլ նեղսրտութեամբ՝ ներքի միայն առօրեայ կեանքի խաղաղ շրջանում:

Պալատական կամարիլլան՝ սմբած սկզբում՝ յաջողեց այդ դրութեան հանդէպ՝ գործի գնելով իր վարչական կապերը, ամրացնելով ոտի տակ հողը, նախ՝ ազգորոմային համատարած գործողութիւններով և ապա՝ սիստեմատիկ ու անդուլ գրոհներով: Մի կողմից՝ յեղափոխութեան կարմիր սպառնալիքը գործիք դարձրած, միւս կողմից՝ զսպիչ միջոցները ժողովրդական լայն մասսաների վրայ ևս տարածելով, մերթ ամբոխի տականքները ոտքի հանելով, մերթ պրօֆօկատորների աջակցութեամբ՝ սարսափ ազդող, բայց վիժելու սահմանւած ձեռնարկներ երեւան բերելով, նա կարողացաւ խախտել յեղափոխութեան հեղինակութիւնը, ջլատել ուժերը, խռովութիւններ սերմանել, իր հետ կապել խոշոր բուրժուազիան ու կալւածատէր ազնւականութիւնը, ստիպել, որ ահաբեկւած խաւերը միապետութեան գրկում փնտրեն իրենց փրկութիւնը, և որ գլխաւորն է, նա իր ձեռքի տակ հաւաքեց զօրքը, թափել տալով նրա մէջ ամբարւած զայրոյթը հէնց իրենց յեղափոխականների և ժողովրդական լայն զանգւածների գլխին:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը—նա, որ առաջինը դուրս եկաւ զինւած մասսաներով պլէվէեան ռէժիմի դէմ՝ Կովկասում, վերջինը եղաւ, որ ենթարկեց միապետութեան վճռական գրոհին, և դա մի այնպիսի ժամանակ, երբ կուսակցական ուժերի կարեւոր մասերը կլանւած էին Թիւրքիայում սահմանադրութիւնը ապահովելու խնդրով իրանում՝ սահմանադրութիւնը յետ ստանալու և ժողովրդի ինքնապաշտպանութեան կռիւը առաջ տանելու անյետաձգելի գործով:

Կռիւը դաշնակցական շարքերի և ընդհանրապէս կովկասահայ մտաւորականութեան դէմ՝ երկարօրէն և

խնամքով նախապատրաստած, մղում է հայ ժողովրդի տականքների աջակցութեամբ ու խրախուսանքով, յաճախ նոյն պաշտօնեաների ձեռքով, որոնք դեռ երեկ մեր կօմիտեների թոյլտուութեանն էին սպասում՝ իրենց պաշտօնատեղին երթալու համար, գաշնակցական մարմինների ու դատարանների աջակցութեանն էին դիմում և՛ յեղափոխական դրօշակի ետեից քարշ ընկած՝ կազմակերպութեան մարտական ու գաղափարական կորովն էին գովաբանում:

Բէակցիան այսօր տէր ու տիրական է համայն Ռուսաստանում: Եւ նա կանգ չի առնում: Յայտարարած ազատութիւնները աւելի ու աւելի կրճատւում են, աշխատաւորութեան իրաւունքները՝ արեան գնով ձեռք բերւած, սեղմւում են: Ազգային ճնշումները լայն չափեր են ընդունում: Լիֆլանդիայից, Լեհաստանից և Կովկասից յետոյ հերթը ինքնավար ֆինլանդիային է հասնել: Դուրման պահում է լոկ արտաքինը փրկելու համար ժողովրդական լայն մասսաները՝ շշմած արշաւախմբերից, եկզեկուցիաներից, կախաղաններից, լուում են իրենց ցաւերը: Ասպարէզը գիշատիչներին է և նրանց գարշապարը լիզող սողուններին:

Բայց դա երկար տեւել չի կարող: Քայքայւող տնտեսութիւն, պետական պարտքերի յարատեւ աճում, կուլտուրական կեանքի կաշկանդում, մատաղ ուժերի սիստեմատիկ բնաջնջում, — ահա ներքին պատերազմի և միապետութեան յաղթանակների իրական արդիւնքները: Երկիրը չի կարող երկար դիմանալ, դժգոհութիւնները կուտակւում են նորից, բողոքները սկսում են մարմին առնել գիտակից փոքրամասնութեան մէջ, յեղափոխական ոգին վերակենդանանում է. բէակցիայի աջակիցներն անգամ սկսում են գիտակցել, որ նրա իւրաքանչիւր յաղթանակը մի մի պարտութիւն է երկրի համար, որ Ստոլիպինի դափնիները փշեայ պսակներ են իզվոյսկու ճակատին: Պէկէեան ուղին է, որ վերահաստատւում է, և — չեն կարող չը յիշել — այդ ուղիի հետ է, որ կապւած են Մանչուրիան, Յուսիսային և ներքին փոթորիկների վիթխարի պայթումը:

Յեղափոխական նոր պայքարի գերագոյն ստիպողականութիւնը մեր առջեւ է. պէտք է պատրաստուել՝ զինւած անցեալի փորձառութեամբ: Հ. Յ. Դաշնակցութեան Եւրոպ. Ընդհ. Ժողովը ուշադրութեան առնելով այն կարեւոր հանգամանքը.

Որ Ռուսաստանի յեղափոխական կազմակերպութիւնները անցեալում ծանրանում էին գլխաւորապէս ծրագրային առանձնայատուկ ուղղութիւններն առաջ տանելու գործի վրայ,

Որ առանց ձեռնարկելու դրական միջոցների, որոնց նպատակը պիտի լինէր ապահովել և ընդարձակել ձեռք բերւած ազատութիւնները, ոմանք զուտ տնտեսական պայքարի շուրջն էին կենտրոնացնում իրենց ջանքերը, ոմանք էլ սօցիալիստական մեծ յեղաջրջումն էին երազում Ռուսաստանում՝ յափշտակած գաղափարի վեհութեամբ, անտես առնելով արտաքին և ներքին խոչընդոտները,

և Որ դրանով յեղափոխական կուսակցութիւնները դիւրութիւններ էին ընձեռում միապետական ուժերին՝ վերականգնելու ընկած իշխանութիւնը՝

— Գալիս է այն հաստատ համոզման, որ Ռուսաստանի արդի սօցիալ-տնտեսական պայմաններում, մօտակայ գործունէութեան ծանրութեան կենտրոնը պէտք է համարել կուլուր միապետական ընդհանուր ղեկման դէմ, որի գոյութեամբ չափազանց դժուարին, յաճախ ապարդիւն են աշխատաւորների տնտեսական նւաճումները և անխուսափելի՝ ազգային հալածանքները:

Ընդհանուր ժողովը աչքի առաջ ունենալով և այն մեծ ուժը, որ պահանջել է միապետական բիւրոկրատիան, այն մեծ խոչընդոտը, որ բղիւում է ժողովրդական մասսաների և զօրքի քաղաքական տհասութիւնից, գիտակցելով, որ այդ բացասական պայմանների հանդէպ անզօր են եղել և անզօր պիտի լինին կազմակերպութիւնների անջատ գործողութիւնները,

Հրահանգում է իր մարմիններին՝ արծարծել միւս կուսակցութիւնների և խմբակցութիւնների շրջաններում ստիպողական անհրաժեշտութիւնը մի ընդհանուր համագործակցութեան, որին մասնակցէին ոչ միայն սօցիալիստական և յեղափոխական, այլ և բոլոր կազմակերպւած դիմադիր տարրերը:

Համագործակցութեան այս հրահանգը առաջինը չէ, որ բղիւում է Դաշնակցութեան կողմից: Բայց այս անգամ նա գալիս է հնչեցնելու իր կոչը աւելի մեծ ուժգնութեամբ և վստահութեամբ, սրտապնդւած այն երկու յաղթանակներով, որ ձեռք բերեց համագործակցութեան տակտիկ շնորհիւ, Թիւրքիայի և Իրանի նման յետամնաց, ծայր-բռնապետական երկիրներում:

Քաղաքական կուլուր, սահմանադրական լայն կարգերի հաստատում, ազգային հաւասարութեան իրական ապահովութիւն, — ահա այն որոշակի նշանաբանը, որի շուրջը հրաւիրւում են համախմբել Ռուսաստանի բոլոր կուլուր տարրերը, անկախ իրենց կուսակցական առանձնայատուկ կերպարաններից:

ԿԻՆԿԻՈՅ ԴԵՊՐԵՐՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՄԱՄԲ

4. Յ. Դաշնակցութեան Ընդհ. ժողովը լսելով Կիլիկիոյ շրջանին և վերջի աղէտներու մասին տրւած զեկուցումները, ինչպէս նաև քննութեան ենթարկելով յարակից պարագաները, եկաւ հետեւեալ եզրակացութեան.

Հաստատելով թէ՛ հայ ժողովուրդը ընդհանրապէս և հայ կուսակցութիւնները մասնաւորապէս Կիլիկիոյ, ինչպէս և Օսմանեան կայսրութեան մէջ չեն հետեւած անջատողական քաղաքականութեան, այլ ներառած են եղբոր արիւնոտ մէկ կուրի մը՝ ընդդէմ բռնակալութեան և հայապաշտ կառավարութեան.

Թէ՛ Սահմանադրութեան յայտարարութիւնը բոլոր ազատականներուն հետ միասին՝ խանգարողութիւն ուղղուած է ամբողջ հայութեան կողմէ, մինչ ընդհանրապէս, հին ընդդէմ արքայականները՝ կաշառակեր պաշտօնեաներ, տէրէպէրներու ժառանգներ և իսլամները արտօնեալ դասակարգ կարծող ազէտներ, դժգոհ էին Սահմանադրութենէն ու ազգային հաւասարութենէն, ինչ որ շեշտած էին բազմաթիւ պարագաներու տակ ու տարբեր ձևերով.

Թէ՛ կառավարական պաշտօնեաները բռնած էին անտարբեր դիրք՝ դէպի այս բէպսիօնէրական փորձերը, պարագայ մը՝ որ միանալով 1895—96-ի ջարդերու մեղսակիցներուն անպատիժ մնալուն, ենթադրել տուաւ տգէտ խուժանին՝ թէ կարելի է անպատիժ կերպով թալլել, խոշտանգել և կոտորել հայը.

Ապացուցուած համարելով թէ՛ մարտ 31-ի վաղորդայնին սկսած կիլիկեան կոտորածներու ատեն հայերը ոչ մէկ տեղ—նոյն իսկ զուտ հայկական շրջաններու մէջ—նախադրածակ չեն եղած, այլ ամենուրեք բռնած են միմիայն պաշտպանողական դիրք և հակառակ ասոր՝ անխնայ կերպով կոտորած են ա՛յն բոլոր վայրերուն մէջ, ուր հայը կազմած է շնչին փոքրամասնութիւն կամ վար դրած է պաշտպանողական զէնքը՝ անձնատուր ըլլալով հակառակորդին.

Թէ՛ տեղական կառավարական պաշտօնեաները—ի բաց առեալ սակաւաթիւ անհատներ—գաւաճանած են իրենց ներկայի պարտականութիւններուն՝ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով խրախուսելով կոտորածը, ընտրիները զինելու պատրաստիւն տակ՝ զէնք բաժնելով պաշկոզողներուն կամ թոյլ տալով կողոպտելու զինական պահեստները.

Թէ՛ զինւորական դրութիւն յայտարարելէ յետոյ, նախնական քննութիւններուն մասնակցած են կոտորածի կազմակերպիչներէն շատերը, որոնք ծածկելով իսկական մեղաւորները և յանցանքը բարդելով հայերուն վրայ, կարողացան դատապարտել հայեր, որոնց միակ յայնցանքն էր եղած ինքնապաշտպանութեան բնական թելադրութիւնը.

Գտնելով թէ վերջին Կիլիկեան աղէտներու ժամանակ սպաննւած են առնւազն 10,000 տեղացի ու զրոսեցի աշխատաւոր հայեր, ամեն մէկը նեցուկ՝ ամբողջ ընտանիքի մը.

Թէ՛ կոտորածներու ատեն մարդասպաններու յառուկ ուշադրութեան առարկայ են եղած ունեւոր և հողատէր ընտանիքները, որոնց բոլոր անդամները կոտորելով՝ ոճ-

րագործները նպատակ են ունեցել յմահիլի՝՝ օրէնքով տիրանալու յառանգ չունեցող՝ կալւածներուն.

Թէ՛ սպաննւածները թողած են հազարաւոր այրիներ, 10,000-էն աւելի որբ ու անպաշտպան երեխաներով.

Թէ՛ 7000-էն աւելի ընտանիքներ ամբողջովին զրկւած են բնակարանէ, գործիքներէ, անասուններէ ու պաշարէ.

Թէ՛ նոյնչափ այլ ընտանիքներ—ազատած կոտորածէ—կիսով չափ կամ ամբողջովին ենթարկւած են թալանի, զրկւելով տասնեակ տարիներու ընթացքին իրենց ձեռք բերած հարստութենէն.

Թէ՛ այդ միլիօնաւոր ընդհանուր փնասէն միայն ամենաշնչին մասն է վերագարձուած տէրերուն, իսկ մնացածը կը գտնուի հարեան թալանձիներու քով կամ վաղուց ի վեր վաճառուած ու սպառած է.

Համոզուած թէ՛ առանց հայերուն կրած նիւթական փնասներու հատուցման, —սովի, ցուրտի և այլ զրկանքներու պատճառով Կիլիկիայի հայութիւնը անխուսափելիօրէն դրած է նոր, խաղաղ ձևով մը առաջ տարած կոտորածի առջև, — մինչ միւս կողմէն ուրիշին աշխատանքով հարստացած և անպատիժ մնացած թալանձիները նոր խրախոյս կը ստանան՝ կրկնելու իրենց արարքները նաև ապագային.

Թէ՛ Թիւրքիոյ պէս յետամնաց երկիրներու մէջ նման շարժումներու ատեն ամենամեծ պոտանսիանաւութիւնը պէտք է իննայ ոչ այնքան կոյր գործիք խուժանին վրայ, որքան ժողովրդական զանգւածներու պաշտօնական ու անպաշտօն ղեկավարներուն ու այդ զանգւածները գրգռող ու ֆանատիկոսացնող ամենախայտի անհատներուն վրայ.

Թէ՛ արդարութեան անաչառ գործադրութիւնը Կիլիկիոյ մէջ՝ ոչ միայն անկապտելի իրաւունք է տուածներուն, այլ և միջոց՝ յանցաւորները պահելու հասարակական օրինականութեան սահմաններու մէջ, և միակ պայման՝ սահմանադրական կառավարութիւնը և ամբողջ պետութիւնը դնելու իրենց պարտականութեան և կոչման բարձրութեան վրայ.

Նկատի ունենալով ահա այդ բոլորը, Դաշնակցութեան Ընդհանուր ժողովը կորոշէ՝

Հետամուտ ըլլալ և կուսակցական ու այլ միջոցներով իրագործել հետեւեալ պահանջները՝

Ա. Օրինակելի պատժի ենթարկել տալ իրենց պաշտօնին մէջ թերի գտնուած պաշտօնեաները, ինչպէս նաև կոտորածի ու թալանի ղեկավարները, մնացած մեղսակից ժողովրդեան մասսան ենթարկելով հաւաքական պատանդանաւութեան՝ իբրև թալանձի և ուրիշին գոյքն ու աշխատանքը աւերողներ.

Բ. Հատուցանել կամ վերագարձել հայերու կրած փնասները, վերաշինել տուներն ու շէնքերը, վճարել ոչնչացած ու պակաս անասուններու, գործիքներու և այլ շարժական գոյքերու արժէքը.

Գ. Այրի մնացած կիներուն, որբերուն կամ սպաննւածներու ազգականներուն ապահովել սպաննւածներու աշխատանքի արժէքը կամ նշանակել այդ արժէքին համապատասխան թոշակ. իսկ ամբողջովին փճացուցած ընտանիքներու աշխատանքի փոխարժէքը վճարել համապատասխան համայնքներու եկեղեցիներուն կամ դպրոցներուն.

Դ. Տարւայ ընթացքին հասցւած սովորական աշխա-

տանքի կորուստին փոխարեն՝ փաստած շրջաններու հայութիւնը ազատել մէկ քանի տարի սովորական տուրքերէ.

Եւ Ոչնչացուցած ընտանիքներու անտէր մնացած և «մահելի» հրատարակելիք հոգերը յանձնել համապատասխան հայ համայնքներուն՝ ի դիմաց իրենց եկեղեցիներուն և դպրոցներուն.

Զ. Փութով սկսիլ Ատանայի ու Հալէպի վիլայէթներուն ժանտարմարի, ոստիկանութեան և վարչութեան վերակազմութեան՝ իսկական մասնակցութեամբ

բոլոր ազգութեանց, վտանգի ենթակա հայ գիւղերուն մէջ տեղացիներէն հաստատելով պահակներ, զինուած պետական զէնքերով:

Ատոր հետ միասին որոշեց՝ յայտնել կուսակցութեան յարգանքները այն բոլոր հասարակական խաւերուն, հաստատութիւններուն ու անձերուն — բրիտանայ, մահմետական, ֆէլլահ—որոնք կրիկեան հայ ժողովուրդի տաճնապալից օրերուն կանգնած մնացին իրենց մարդկային ու քաղաքացիական պարտականութեանց բարձրութեան վրայ:

Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

Թ Ի Ի Ր Ք Ի Ա

Համոզւած՝ որ սահմանադրութիւնը սկիզբ կը դնէ Օսմանեան երկրի վերածնութեան, իրաւադուրկ ազգերու և կեղեքւած դասերու վիճակի բարելաւման, ինչպէս նաև կը հանդիսանայ խոշոր ազդակ մը իրաւակարգերու յաղթանակին դրացի երկիրներու մէջ (Ռուսիա և պարսկաստան).

Նկատելով միևնոյն ատեն՝

ա) Որ աւատական իշխանութեան մնացորդները, ինչպէս նաև նախկին ըէթիմի բարիքները վայելած արտօնեալ խաւերը՝ սահմանադրական իրաւակարգը սպառնալիք համարելով իրենց գոյութեան՝ ըէպիսոփն առաջ բերելու առիթներու կըսպասեն.

բ) Որ մեր դրացի մահմետական զանգաւածները թիւր կերպով կ'ըմբռնեն սահմանադրական կարգերու էական նշանակութիւնը, սահմանադրութիւնը համարելով լոկ առանձնաշնորհում բրիտոնեաներուն տրւած, անհաշտ աչքով կը նային կատարուող փոփոխութեան վրայ, և որ սահմանադրական ըէթիմի ապաւէնը կը ներկայացնէ ներկայիս զինուորականութեան և մտաւորականութեան մէկ մասը միայն.

գ) Որ սահմանադրութեան հռչակման գործի մէջ՝ ներքին հասունցած պահանջներու հետ միասին նաև արտաքին վտանգաւոր սպառնալիքը որոշ դեր է խաղացած, և որ

Հետեւաբար, սահմանադրական ըէթիմի օգտակարութեան գիտակցութիւնը դեռ ևս կեանքի մէջ բաւարար չափով հիմք չէ գտած,

Ընդհանուր ժողովը որոշեց՝

1) Պաշտպանել օսմանեան սահմանադրութիւնը բոլոր հնարաւոր միջոցներով, և միևնոյն ատեն բացատրել ու լայնցնել ասոր բովանդակութիւնը իրաւակարգի, ժողովրդապետութեան և ազգերու հաւասարութեան տեսակէտներէ

2) Այդ հրամայողական պահանջի վրայ կեդրոնացած պահելով ամբողջ ուշադրութիւնը՝ կոչ ընել մեզ հետ կապ ունեցող բոլոր ուրիշ տարրերուն՝ խոյս տալ այն բոլոր քայլերէն, որոնք կրնան ներքին-ազգային, ինչպէս նաև արտաքին-միջազգային բարդութիւններու առիթ ծառայել.

3) Յատուկ ուշադրութիւն դարձնել ընդհանուր

բնոյթ ունեցող գործնական այն պահանջներուն և ձեռնարկներուն, որոնցով հնարաւոր կըլլայ մէկ կողմէն ցոյց տալ օսմանեան ժողովուրդներուն սահմանադրութեան առաւելութիւնները, և միւս կողմէ՝ սերտ կապ հաստատել տարբեր ցեղերու աշխատաւոր դասակարգերու միջև, ընդգծելով անոնց շահերու նոյնութիւնը.

4) Չեռնհաս մարմինները պարտաւոր են ի հարկին կիրարկանել մարտական բոլոր միջոցները՝ պաշտանելու սահմանադրական ըէթիմը որեւէ հարւածի և փորձանքի դէմ:

Ռ Ո Ւ Ս Ի Ա

Մանրամասն բնութեան ենթարկելով Ռուսիոյ քաղաքական արդի վիճակը, և

ա) Նկատի ունենալով՝ որ Ռուսիոյ մէջ միապետական ըէթիմը՝ յենւած ազնական հողատէրերու և խոշոր բուրժուազիայի վրայ ու շահագործելով աշխատաւոր խաւերը և քաղաքացի միջակ դասը՝ վաղուց ի վեր չի համապատասխաներ երկրի քաղաքական և տնտեսական հասունութեան.

բ) Գիտակցելով որ արտաքին բարդութիւններու և ներքին յեղափոխութեան ճնշման տակ 1905-ին յայտարարուած սահմանադրութիւնը, դիմադիր տարրերու տաքտիքային սխալներու շնորհիւ (ներքին երկպառակութիւն, մարտական ուժի թուլութիւն), յետագայի մէջ էապէս վերացեցաւ, ու այսօրուան Պետական Դուման կը հանդիսանայ միայն իբրեւ նպաստաւոր միջոց ու քող՝ փրկելու կառավարութեան գիրքը թէ՛ ներսը և թէ՛ դուրսը.

գ) Գտնելով որ ժողովրդական մասսաներու վրայ յենւող կուսակցութիւնները դրական հետեւանքներու կարող են հասնիլ միայն այն պարագային, երբ առանց մոռացութեան տալու կուսակցութեան հեռաւոր նպատակները, կը մարզեն մասսաները գործնական քայլերով՝ կօնկրէտ հարցերու շուրջը (աւատական կարգերու վերացում, հողերու բաշխում, հարկերու թեթեւացում և այլն).

Ընդհանուր ժողովը որոշեց՝

1) Կազմակերպական շարքերը զօրացնելու և ամրապնդելու պահուն՝ ամենամեծ ուշադրութիւն դարձնել ընդհանուր քաղաքական պահանջներու և կռիւ կա-

ընդունված, ինչպէս և այն միջոցներու վրայ, որոնք կը պայմանաւորեն անոնց յաղթանակը.

2) Նախաձեռնութիւն ստանձնել՝ հրահրելու թէ Ռուսիոյ մէջ ընդհանրապէս և թէ Կովկասի մէջ մասնաւորապէս՝ ընկերավարական և ասոնց համաձայնութեամբ ուրիշ դեմօկրատիկ կուսակցութիւններու համագումար մը՝ ընդհանուր պահանջներ, տակտիկ և գործունէութեան ձևեր մշակելու համար:

3)

4) Ներկայ հալածանքներու դէմ միջոցներ ձեռնարկել թողուլ կովկասեան ձեռնհաս մարմիններուն:

Պ Ա Ր Ս Կ Ա Ս Տ Ա Ն

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Խորհրդի Ընդհանուր Ժողովը հաւանութիւն տալով Պարսկաստանի և Կովկասի մարմիններու գործունէութեանը Պարսկաստանի մէջ գտնելով որ այդ քայլերը եղած են Դ. Բ. Ընդհ. Ժողովի որոշումներու կիրառումը, ժամանակի և տեղի պահանջներու համաձայն, և լսելով զեկուցումներ ապագայ մեր ընկերներու մասին,

Ու նկատելով՝

ա) Որ պարսկական շարժումները, ուղղւած աւատական դրութեան դէմ՝ սօցիալական յեղաշրջման բնոյթ ունին.

բ) Որ Պարսկաստանի վերածնութիւնը իր մեծ օգուտը ունի թիւրքիոյ, Կովկասի և մօտաւոր արեւելքի վերածնութեան համար.

գ) Որ Պարսկաստանի ներկայ շարժման յաջողութեանը մէջ է կայանալու և պարսկահայ ժողովրդի ազգային, կուլտուրական և տնտեսական շահերու բարգաւաճումը.

դ) Որ Դաշնակցութիւնը իր ակտիւ մասնակցութեամբ Պարսկաստանի շարժումներու մէջ՝ կը վերահաստատէ այն հասարակական-կուլտուրական կապը մեր և մահմետական ժողովուրդներու միջև, որ դարերէ ի վեր խզւեր է.

ե) Որ մեր յարաբերութիւններու այդ նոր շրջանը իր անվիճելի օգուտն ունի մեր և մահմետական ժողովուրդներու մերձեցման տեսակէտէ՝ Կովկաս, ինչպէս նաև թիւրքիա.

Որոշեց՝

Արտօնել Պարսկաստանի դաշնակցական իրաւասու մարմինները—որոնք մինչև այժմ պաշտօնապէս նկատուած են իբր օժանդակ թիւրքիոյ և Կովկասի հանդէպ—հրապարակ գալու իբրև յեղափոխական գործուն մարմիններ:

Նաև ատոր հետ Ընդհանուր Ժողովը կը հրահանգէ՝

1) Սերտ կապ պահպանել պարսիկ ժողովուրդի դեմօկրատիկ տարրերու հետ, կատարելով ընելիք բոլոր քայլերը համագործակցութեամբ անոնց հետ.

2) Աշխատիլ առաջ բերել անոնց մէջ աշխատանքական կուսակցութիւններ՝ համապատասխան Դաշնակցութեան աշխարհայեացքի.

3) Կանոնաւորել ներկայիս գոյութիւն ունեցող ազգային-կուլտուրական հիմնարկութիւններու ձևերը և ապահովել զանոնք պետական հիմնական օրէնքներով:

Դաշնակցական մարմինները Պարսկաստանի մէջ գործնական պատասխանատու ձեռնարկներու դիմելէ առաջ՝ պէտք է որ ստանան կուսակցութեան բարձրագոյն պատշաճ մարմիններու համաձայնութիւնը:

Տ Ա Ր Տ Ի Կ Ա

Քննելով կուսակցական տաքտիկը և նկատելով.

Որ սահմանադրութեան հաստատումով թիւրքիոյ և Իրանի մէջ հնարաւորութիւն կայ կուսակցական նօրմալ աշխատանքի.

Որ այդ երկու երկրներու մէջ սահմանադրական կարգերը չեն ամրապնդւած և դեռ ևս անոնց վտանգ կը սպառնայ ըէակսիօնի կողմէն,

Ընդհանուր Ժողովը որոշեց՝

1) Հրաժարիլ այժմեան թիւրքիոյ և Իրանի մէջ, իբրև սահմանադրական երկիրներ, դաւադրական միջոցներու գործադրութենէն.

2) Կիրարկանել կազմակերպութեան մարտական բոլոր ուժերը սահմանադրութիւնը պաշտպանելու և ըէակսիօնի դէմ կուելու համար:

Ժողովը միանգամայն կը հրահանգէ կազմակերպութեան մարմիններուն, թիւրքիոյ մէջ օրինական բոլոր միջոցներով բողոքել ընկերակցութեան 3-4-րդ յօդուածներուն դէմ, որոնք փոխանակ նպաստելու ազգերու մերձեցման և սահմանադրական կարգերու հիմնաւորման, նոր դռներ նիտի բանան ներքին բարդութիւններու համար:

Ի Ն Բ Ն Ա Պ Ա Յ Տ Պ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Դաշնակցութեան Խորհրդի Ընդհանուր Ժողովը մանրամասն ըննութեան ենթարկելով ինքնապաշտպանութեան խնդիրը և լսելով կուսակցութեան մարմիններու կարծիքները այդ մասին,

և նկատելով՝

1) Որ հայ ժողովուրդը, յեղաշրջման ներկայ անցողական շրջանի մէջ ընդհանրապէս, չէ կարող ապահով նկատուել.

2) Որ ըէակսիօն տարրերը իրենց նպատակներու իրագործման համար՝ կը շարունակեն ոչ միայն սահմանադրական տարրերու դէմ գրգռումներ առաջ բերել, այլ և թշնամութիւն սերմանել այլապիսի և այլապիսի ժողովուրդներու միջև, ինչպէս այդ ապացուցին կովկասեան ընդհանրութիւնները, մարտ 31-ը, Ատանայի աղէտը.

3) Որ հետեւաբար ինքնապաշտպանութեան պարտականութիւնը կ'իյնայ ժողովրդական բոլոր խաւերու, ինչպէս նաև բոլոր բաղադրական կուսակցութիւններու վրայ.

Որոշեց՝

ա) Ինքնապաշտպանութեան գործը, իբրև համաժողովրդական՝ դնել ժողովրդական և անկուսակց. հողի վրայ.

2) Նախապատրաստական շրջանի մէջ, Դաշնակցութեան բոլոր անդամները պարտաւոր են մասնակցել ինքնապաշտպանութեանը, իբրև անհատներ, նպաստելով անոր կազմակերպւելուն ու զինման գործին.

գ) Վտանգի ատեն Դաշնակցութիւնը հրապարակ կուգայ իր ամբողջ ուժով թէ ընդհանրական առաջը

առնելու և թէ ժողովրդի ինքնապաշտպանութիւնը ուժեղացնելու համար:

Ընդհանուր ժողովը նկատելով որ ինքնապաշտպանութիւնը ներկայ պայմաններու մէջ սերտ կապած է բռնապետական երկրներու մէջ բուն յեղափոխական քայլերու, իսկ սահմանադրական թիւրքիոյ մէջ՝ սահմանադրութեան պաշտպանութեան և ղեկսիծնի դէմ ուղղած կռիւի հետ, կը հրահանգէ կուսակցական մարմիններուն այդ գործի համար ևս կապ հաստատել յեղափոխական և սահմանադրական ուրիշ տարրերու հետ:

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Քննելով Դաշնակցութեան մասնակցութիւնը ազգային-կուլտուրական հիմնարկութիւններու և գործերու մէջ, և ուշադրութեան առնելով այդ առիթով արտայայտած բոլոր հայեացքները,

Ու նկատելով՝

1) Որ կազմակերպութիւնը իր առաջ ունի՝ իր ծրագրին և տակտիկին վերաբերող ուղղակի նպատակներ, որոնց ներքին պիտի լինի կուսակցութեան աշխատանքի և ջանքերու մեծագոյն մասը:

2) Որ մեր ազգային-կուլտուրական հիմնարկութիւնները, թէև իրենց ներկայ կազմակերպութեամբ ու ոգով չեն համապատասխաներ մեր սկզբունքներուն, բայց սերտ առնչութիւն ունին մեր ժողովրդի կուլտուրական կեանքի հետ և կ'ամփոփեն իրենց մէջ ազգային-կուլտուրական ինքնավարութեան սաղմերը:

Ընդհանուր ժողովը որոշեց՝

ա) Դաշնակցութիւնը, իբրև կուսակցութիւն չպիտի մասնակցի ազգային-կուլտուրական և հասարակական հիմնարկութիւններու մէջ:

բ) Կուսակցութեան անդամները, իբրև անհատ քաղաքացիներ, կարող են մասնակցիլ այդ հիմնարկութիւններուն, առանց հակասելու կուսակցութեան սկզբունքներուն:

ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐՆԵՐՈՒ ԴԻՐԱՐ

Ընդհանուր ժողովի կողմէ գծած ուղղութեամբ՝ կուսակցական մարմիններու հետ՝ պիտի հետեին նաև թիւրքիոյ, Ռուսիոյ և Պարսկաստանի պարլամենտներու դաշնակցական պատգամաւորները:

Այս պատգամաւորներու նկատմամբ Ընդհ. ժողովը կը հրահանգէ նաև՝

1) Գործել հաւաքական խորհրդակցութեամբ ու պատասխանատուութեամբ:

2) Սերտ յարաբերութիւն պահել զիրենք ընտրող շրջաններու և Կոմիտէներու հետ և փոխադարձ տեղեկութիւններ ստանալ:

3) Իրենց պարլամենտական քայլերու համար խորհրդակցիլ իրենց ներկայացուցած շրջանի բարձր մարմնի հետ:

4) Չխորշել պարլամենտի մէջ կօնկրէտ խնդիրներու

շուրջը ժամանակաւոր բլօկներ կազմելէ այն կուսակցութիւններու հետ, որոնք համեմատաբար մեզ մօտիկ են:

5) Պարլամենտական գործունէութեան ընթացքին՝ բոլոր բնեղ հարցերը լուսաբանել աշխատաւոր և ճնշւած խաւերու շահերու տեսակէտէն:

6) Նախարարութիւններու և կառավարութեան նկատմամբ ունենալ անաչառ քննադատողներու դեր, պաշտպանելով սկզբունքներ ու հանրային շահեր և ոչ անձեր:

7) Պատգամաւորներուն, ինչպէս նաև դաշնակցականներուն առհասարակ կ'արգիլել մտնել նախարարական կազմերու մէջ:

ԾԱՆՈԹ.—Այս որոշումը չի վերաբերիր յեղափոխական եւ բացառիկ-անցողական շրջաններուն: Իր ներկայացուցած զորանի ղեկավար մարմիններու համաձայնութեամբ՝ դաշնակցական ընկերներ կարող են մտնել ժամանակաւոր կառավարութեան մէջ՝ դադրելով նոյն օրէն կուսակցութեան գործօն անդամ ըլլալէ:

8) Ընդունելով որ դաշնակցական պարլամենտական ֆրակցիան մարմին մը կը կազմէ՝ Ընդհանուր ժողովը պարտք կը դնէ անոնց վրայ՝ իբրև այդպիսին՝ իրենց ներկայացուցչի միջոցով մասնակցել Ընդհանուր ժողովին և ներկայացնել հաշվետուութիւն:

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՅԼԵԻԱՅԼ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԷՆՏ
ԹԻՒՐԵԻՈՅ ՄԷՋ

Մօտիկէն ծանօթանալով օսմանեան պետութեան մէջ գտնուող այլ և այլ քաղաքական կուսակցութիւններու և խմբակցութիւններու գործունէութեան,

Եւ Ընդհանուր ժողովը նկատի առնելով,

1) Որ առանց բոլոր սահմանադրական տարրերու համագործակցութեան և մերձեցման՝ շատ դժուար, նոյնիսկ անհնար պիտի ըլլայ սահմանադրական ղեկավար ապահովել ղեկսիծնէր տարրերէն, որոնց վերերեւման հաւանականութիւնը դեռ շատ զօրեղ է:

2) Որ գործող քաղաքական կուսակցութիւններու ներքին հակամարտութիւնն ու թշնամաբը՝ ղեկսիծնի ձեռքին ամենանպաստաւոր գէնք է՝ նորէն դաւելու նորահաստատ սահմանադրութեան դէմ, ինչպէս ցոյց տուաւ մարտ 31-ը:

3) Որ Թիւրքիոյ մէջ՝ սահմանադրական կարգերը ամրապնդւած չըլլալով, քաղաքական որոշ դաւանանք ունեցող կուսակցութիւններ և հասարակական որոշակի հոսանքներ դեռ ևս չեն զուեր և կազմակերպւել, և որ երկրորդ՝ Թիւրքիոյ վստահելի տարրերը—շահագրգռւած իրաւակարգը արմատացնելու գործի համար—համախմբւած են «Թիւրհատ վէ Թէրաքքը» կազմակերպութեան մէջ:

Որոշեց՝

1) Շարունակել համագործակցիլ Թիւրհատի հետ Ընդհանուր ձեռնարկներու և երկու կուսակցութիւններու ներկայացուցիչներէ կազմած խառն կոմիտէներու միջոցով, մնալով հաւատարիմ Դաշնակցութեան հիմնական սկզբունքներուն և դուրս չգալով Ընդհանուր ժողովի գծած ուղղութենէն:

2) Խորացնել և լայնացնել համերաշխութեան գործը՝ դեմոկրատիկ բեֆօրմներու ուղղութեամբ, համագործակցութեան հրաւիրելով նաև երկրի սահմանադրական և դիմադիր միւս տարրերը:

3) Ոչ մէկ ջանք չխնայել՝ յաջողցնելու համար դիմադիր քաղաքական հայ կուսակցութիւններու և խմբակցութիւններու համերաշխ գործունէութիւնը:

ԻՄԱՆՈՒ.—ա) Իբր այդ ուղղութեամբ նախապատասխան ֆայլ՝ Էնդիմանուր ժողովը կը յանձնարարէ Արեւմտեան Բիւրօին՝ հրաւիրել զանգաւան հայ կուսակցութիւններու խորհրդակցական ժողով եւ ձգել համերաշխութիւն կայացնել Բաթի մը անյիշատակ խնդիրներու շուրջը—սահմանադրութեան ապահովումը, ազգային կուլտուրական շահերու պաշտպանութիւն եւ այլն:

բ) Ասոր հետ միասին կը յանձնարարէ բոլոր մարմիններուն ուժ տալ եւ իրականացնել Գաւազնագրութեան Գ. րդ Էնդիմանուր ժողովի (1907) հրահանգած „Միջկուսակցական ահաբաներ“:

4) Սերտ կապ հաստատել մակեդոնական կուսակցութիւններու հետ, որոնք մեր առաջին դաշնակիցները եղած են՝ բռնակալ ռէժիմը տապալելու գործի մէջ և ներկայիս կարող են՝ իբրեւ գիտակից ռամկավար ուժեր՝ նպաստել սահմանադրական ռէժիմի ամրապնդման՝ դեմոկրատիկ ուղղութեամբ:

Միևնոր՝ ժամանակ Ընդհ. ժողովը որոշեց կոչ ընել՝ Դաշնակցութեան կողմէ՝ մակեդոնական կազմակերպութեան երկու հատւածներուն՝ վերջ դնելու յեղափոխական համերաշխութեան փնտռող արիւնհակ հակամարտութեան և այդ քայլով զգացնել համագործակցութեան աշխատանքը:

5) Միջկուսակցական համերաշխութեան նոր ուժ տալու և ընդհանուր տաքսիկ (գործելակերպ) մշակելու համար՝ ձեռնարկել բոլոր ազգերու քաղաքական կուսակցութիւններու համաժողովներու գումարման:

Դ Ր Օ Շ Ա Կ Ա Ն Դ

(Իրաւոր եւ լսեցաւոր)

Ծանօթանալով կազմակերպութեան գրաւոր և բանաւոր պրօպագանդին ներած զեկուցումներուն,

Ընդհանուր ժողովը որոշեց՝

1) կուսակցութեան կեդրոնական օրկան „Դրօշակը“ շարունակել հրատարակել ժընեվ:

2)

3) Հրատարակել „Դրօշակը“ ամիսը անգամ մը և անոր բովանդակութեան մէջ առաջնակարգ տեղ տալ

ա) Եւրօպային հարցերուն, բ) Սօցիալիստական և յեղափոխական վարդապետութեան ներած ուսումնասիրութեան, գ) Մեր երկրի և մեր կուսակցական գործունէութեան վերաբերող լուրջ տեղեկագիրներուն:

4) Ընդունելով կիսապաշտօնական թերթերու օգտակարութիւնը, իրաւասու մարմիններուն թողուլ, համաձայն մեր կանոնագրի, կիսապաշտօնական օրկաններ հիմնել:

5)

6)

7) Հարունակել բրօշխներու հրատարակութիւնը ժընեվ, Պոլիս և Կովկաս՝ յարաբերութեան մէջ դնել

լով այդ տեղերու հրատարակիչ մասնախումբերը՝ գործի մէջ հետեւողականութիւն մտցնելու համար:

8) Առանձին հոգ տանել առհասարակ ուժեղացնելու կուսակցութեան գրաւոր և բանաւոր պրօպագանդը, թէ՛ վերը յիշած օրգաններու և թէ՛ տեղական շրջիկներու, պրօպագանդային դասընթացներու, դաստիարակութիւններու, լսարաններու ու թուղթիկներու միջոցով, իբրեւ լաւագոյն միջոց՝ տարածելու կազմակերպութեան մարքերը և խտացնելու մեր շարքերը:

ԻՄԱՆՈՒ.—Թուղթիկներու հրատարակութիւնը վերապահած է Կեդրոնական Կոմիտէներուն եւ կամ տեղի կուսակցական անոնց համաձայնութեամբ:

Գ Ա Ղ Ո Ւ Թ Ն Ե Ր

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Եւրօպայի Ընդհանուր ժողովը լսելով Ամերիկայի, Բալկանի, Եգիպտոսի և Լատինայի հայ գաղութներու վերաբերմամբ եղած զեկուցումները, ծանօթանալով անոնց կազմակերպական ու կրթական-կուլտուրական վիճակին, և նկատի առնելով,

1) Որ Թիւրքիոյ ներկայ քաղաքական-տնտեսական պայմաններուն մէջ չպիտի կասի գաղթականութեան հոսանքը և հետեւաբար կազմակերպութիւնը պիտի պահէ իր գոյութեան իրաւունքը գաղութներու մէջ և պիտի շարունակէ իր նիւթական և բարոյական օժանդակութիւնները երկրի կազմակերպման գործին:

2) Որ գաղութներու հայութիւնը կազմած ըլլալով Թիւրքիոյ գրեթէ ամեն կողմերէ եկած հայերէ՝ ունի իր կարեւոր ներգործութիւնն Թիւրքիոյ հայ ժողովրդի դեմ կուսակցական և կուլտուրական կեանքին մէջ և գաղութներու կազմակերպութեան շարքերէն երկիր դարձող պատրաստած ընկերներ կրնան օգտակար հանդիսանալ, իրենց մտաւոր-մարզական պատրաստութիւններով:

3) Որ գաղթականութիւնը մնալով անուշադիր՝ կը գտնուի լուծելու վտանգին տակ՝ զինքը շրջապատող քաղաքական ուժեղ ազդեցութեան շնորհիւ, առանց կարենալու օգտակար լինել երկրին:

Կը յանձնարարէ՝

ա) Զարկ տալ գաղութներու պրօպագանդին և ըստեղծել անոնց կուլտուրական կեանքը բարձրացնող գործօններ:

բ) Ոչ մէկ ջանք չխնայել յարաբերութեան մէջ դնելու հայ գաղութները տեղական աշխատաւորական շրջաններուն ու ընկերվարական կազմակերպութիւններուն հետ:

գ) Յանձնարարել ձեռնհաս մարմիններուն՝ ուղարկել մնալուն և պատահական պրօպագանդիստ ուժեր՝ համաձայն իւրաքանչիւր գաղութի կարիքներուն:

ԻՄԱՆՈՒ.—Պատրաստեցնել „Եւրոպայի Դաշնակցական Ուսանողական Միութիւնը“ որպէսզի իր պատրաստութիւններէն մէկը հաւարէ՝ զաղութներու պրօպագանդը եւ այդ ուղղութեամբ գործ դնէ Եօսփիլի աշխատանք:

Ե.ՌԻ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԸ

Երկունքի այս ծանր օրերում, յեղափոխական ու հակայեղափոխական հոսանքների սուր ու համատարած բաղխումների միջոցին, Դաշնակցութիւնը գումարեց իր հինգերորդ համաժողովը և ձևակերպեց իր տակտիկը հայկական իրականութեան հանդէպ—իր ուժի ու հեղինակութեան, իր կատարած և կատարելիք դերի հպարտ գիտակցութեամբ:

Երբէք կուսակցական մի համագումար չէր հրաւիրւել այսքան խորհրդաւոր ու ծանրակշիռ պարագաներով: Տրամագրութիւնները—խառն, երեւուն, ինչպէս կ'ացուած իւրեւն... Մի կողմից բերկրանքի ու լաւատեսութեան զարթոյնը շեշտեց, միւս կողմից՝ դողացնող անհանգստութիւն և յոռետես նախազգացումներ: Իրականութիւնը արգարացնում է և այս և այն...

Առաջին անգամը հայ մարտական կուսակցութիւնը գալիս էր արձանագրելու մի մեծ, պատմական իրողութիւն, ուռաջին անգամը նա գալիս էր ազդարարելու, որ հայ երկրի բոլոր երեք հատուածները փարել են սահմանադրական ազատութեան դրօշակին, որ հայ դժբախտ ժողովրդի բոլոր երեք բեկորները — Թիւրքիայում, Ռուսաստանում, Պարսկաստանում — դարեր շարունակ հալածական ու գերի, դարեր շարունակ կորցրած իրենց անկախութիւնը, այսօր գտնուում են, վերջապէս, բաղաժանան վերածնութեան պրօցէսի մէջ...

Այդպէս է ներկայի մեծագոյն իրողութիւնը, որքան էլ ուժգին ղողանջեն յոռետեսութեան ահազանգերը, որքան էլ ուժգին փչեն հիւսիսային հողմերը... Եւ այդ իրողութեան գիտակցումը խոր ու իրաւացի գոհունակութիւն է պատճառում, բնականաբար, նախ և առաջ այն կուսակցութեան շարքերում, որը ամեն տեղ, թէ Թիւրքիայում, թէ Կովկասում, թէ Իրանում, — պատմականօրէն ստանձնած իր միսսիօնի զօրութեամբ — պարզել է իր դրօշակը, ծաւալել է իր գործունէութիւնը, խթանել է ընդհանուր, համապետական վերածնութեան շարժումներին, տեղ է թանկագին, անմոռանալի զոհեր...

Ամեն անգամ, ընդհանուր, ամբողջական նպատակի հետապնդումը. ամեն տեղ՝ նոյն հարազատ ժողովրդի առաջադիմութեան ու բարգաւաճման նշանաբանը:

Արիւնի, շահերի, նպատակի ու տենչանքների այդ միութեան գիտակցութիւնը շեշտւել է Դաշնակցութեան բոլոր ընդհանուր ժողովների մէջ, նա շեշտւեց ուժգնութեամբ և վերջինի մէջ՝ «Սեպարատիզմ» չը կայ միևնոյն ազգի, ժողովրդի փշրանքների միջև, — նրանք բոլորն էլ միևնոյն ընդհանուր օրգանիզմի ան-

հրաժեշտ մասնիկներն են, կոչւած աշխատելու թե թե՛ յանուն ընդհանուր ու լիակատար վերածնութեան, կոչւած բարձրանալու թե թե՛ համաշխարհային կուսակցական սանդուխի աստիճաններով, մինչև լաւագոյն, բաղձալի համայնակենցաղը, երբ ազգի շահը կը զուգադիպի, կը ներդաշնակի մարդկութեան շահի հետ...

Հինգերորդ համագումարը շեշտեց նաև, թէ կարող ենք այսպէս ասել, «ազգ» հասկացողութեան ծուծը, նրա իրական բովանդակութիւնը, նա ծանրանում է ամեն քայլափոխում — թէ իր խմբագրած «Յայտարարագիրներ» *) և թէ ընդունած որոշումների մէջ — ժողովրդի, աշխատողի ու կենդեւած ընդհանուրութեան շահերի վրայ. այդ է կուսակցութեան կենտրոնական մտահոգութիւնը, և դա բղխում է նրա ծրագրից, նրա բնանամեայ աշխարհայեացքից:

Դաշնակցութիւնը նախարձանդիր հայ ժողովրդի ներդաշնակ և անարգել զարգացման, պիտի պաշտպանէ մեր ազգային-կուսակցական բոլոր հիմնարկութիւնները, պիտի հովանաւորէ ժողովրդական բոլոր իրաւունքները...

«Ժողովրդականութիւն — հիմնաւած Աշխատանքի գաղափարին վրայ...

«Տրամականութեան հաստատումը՝ միապետութեան փոխարէն, աշխատանքի գերիշխանութիւնը՝ դրամի գերիշխանութեան փոխարէն»:

Ժողովուրդն է «ազգի» սուբստանցը, նրա շահերն են մեզ համար թանկ ու նւիրական, նա է մեր բոլոր խորհրդածութիւնների ու ճիգերի առանցքը և ոչ այն տղրուկ դասակարգերը — կղեր, աղաներ, վաշխառուներ և այլն, — որոնք, իրենց վարձկան փաստաբաններն ունենալով մամուլի, գրականութեան և ուրիշ ասպարէզներում, միշտ յաւակնել են մենաշնորհ դարձնել «ազգ» գաղափարն ու ազգային գործունէութիւնը, միշտ ձգտել են առնել իրենց «հայրական» խնամակալութեան տակ խեղճ ու տգէտ ընդհանրութիւնը, ոչ թէ նրան իրօք պաշտպանելու, նրա համար զոհաբերելու, տանջելու, այլ միայն ու միայն շահագործելու — իրենց գիրքի ու գրպանի համար — այդ ընդհանրութեան տգիտութիւնն ու աշխատանքը: Այդ տարրերի դէմ Դաշնակցութիւնը կարող է միայն մէկ նշանաբան, մէկ ընթացք ունենալ — աշխատելով: Այդպէս է նրա ըմբռնումը «ազգի» մասին: Այդ կէտում նա «սեպարատիստ» է, «անջատական»՝ անպայմանօրէն, անվերածելիօրէն:

Անջատականութիւնը, միւս կողմից, վճռականապէս դատապարտւած է պետական, քաղաքական հողի վրայ: Թէև շատոնց արդէն պարզաբանած ու հերքած՝ ընդհանուր ժողովը հարկ սեպեց, այնուամեն-

*) Տես նաև «Դրօշակ» № 9:

նայնիւ, մի աւելորդ անգամ հրապարակով յետ մղել այդ տխմար առասպելը, որ այնքան յաճախ շահագործել են հայութեան թշնամիները և որ նորէն դուրս լողաց ժամանակաւոր մոռացութիւնից՝ Ադանայի աղետից յետոյ.

«Դաշնակցութիւնը վճռականապէս ետ մղելով անջատողական ձգտումները, պիտի տքնի վերակազմել երկրի քաղաքական ու տնտեսական կարգերը, Օ ս մ ա ն ե ա ն պ ե ա ու թ ե ա ն ա մ բ ո ղ ջ ու թ ե ա ն մ է ջ, հիմնած բոլոր շրջաններու տեղական լայն ինքնավարութեան վրայ և ամրապնդած բոլոր տարրերու դ ա շ ն ա կ ց ա կ ա ն կ ա պ ե ռ ո վ:

Յստակ ու որոշ... Դա իր վաղեմի «հաւատոյ հանգանակն» է, որ կուսակցութիւնը հարկւր ու մէկերորդ անգամը ծանուցանում է ի լուր կամաւոր խուլերի:

Ս կ զ ք ու ն ք ի յայտարարութիւնից յետոյ—տ ա կ տ ի կ ի որոշումներ:

Որոշումներ—ձեւակերպւած վ ա յ Ր կ ե ա ն ի հրաժայական ներշնչման տակ: Զօրիգօնը՝ ամպամած բոլոր երեք պետութիւնների մէջ: Յ ե ղ ա շ Ր ջ մ ա ն ա ն ց ո ղ ա կ ա ն մ ի շ Ր ջ ա ն —ամենուրեք: Հակայեղափոխութեան յաղթանակ Ռուսաստանում, հակայեղափոխութեան սպառնալիքներ թիւրքիայում ու Պարսկաստանում: Մի ահաւոր կացութիւն, որ թելադրում է յեղափոխական կազմակերպութեանը՝ արթուն հսկել շրջապատի վրայ, լարել իր բոլոր ճիգերը և միշտ չոր պահել վառօդը...

Ընդհանուր ժողովը, շեշտելով հանգերձ իր հաւատը օսմանեան սահմանադրութեան մէջ, չի անգիտանում, որ նա տասնեակ միլիոնաւոր մահաբազան ազգաբնակչութեան մի շնչին բեկորն է միայն նւաճել — բանակի ու մտաւորականութեան մի մասը—մինչդեռ ահագին մեծամասնութիւնը դեռ անգիտակից թշնամի է նոր իրաւակարգի, դիտելով այն, որպէս մի տեսակ առանձնաշնորհում քրիստոնեաների համար:

Ի՞նչ անել, ի՞նչ տակտիկ ընդունել այդպիսի ծանր պայմաններում: Քաղաքական ողջմտութիւնը, տարրական bon sens-ը թելադրում է՝ համաձայնութեան գալ—ռեակցիայի յարձակողական վերագարձը արգելելու համար—այն բոլոր կուսակցութիւնների հետ, որոնք յայտնում են անկեղծօրէն, շիտակօրէն ս ա հ մ ա ն ա դ ր ա կ ա ն: Այդ կուսակցութիւններից զօրաւորագոյնը օսմանեան «Իթթիհատն» է, որի հետ Դաշնակցութիւնը քիչ առաջ կնքեց համաձայնութիւն—սահմանադրական ազատութիւնները ապահովելու նպատակով—առանց մի նշանախեց անգամ շեղւելու իր ծրագրից, իր ազգայնական ու կուսակցական դաւանանքից: Դաշնակցութիւն և Իթթիհատ, հարկ կա՞յ տսել, շատ տարբեր են իրենց աշխարհահայեացքով, պետութեան ծանրակշիռ խնդիրների իրենց ըմբռնումով: Բայց նրանց միջև կայ շփման մի գիծ—սահմանադրութեան պահ-

պանումը—որ ներկայ ալեծուսի ժամանակի առաջնագոյն, հրամայական պօստուլատն է: Այդ ժամանակաւոր համաձայնութիւնը, բնականաբար, չի կաշկանդի ազատ բնագոյնութիւնը երկուստեք: Այդ համաձայնութիւնից յետոյ ևս, Դաշնակցութիւնը միանգամայն ազատ է զգում ինքզինքը՝ բնագոյնութիւն և հարաժեպու թէ Իթթիհատի և թէ նրա ներշնչման տակ գտնւող կառավարութեան գործողութիւնները: Ապացոյց այն որոշումները, որ ընդունել է հինգերորդ համագումարը Ադանայի առթիւ:

Ռուսաստանում—նոյն երեւուն քաղաքական մթնոլորտը: Ընդհանուր ժողովը մատնանշում է իրաւամբ երրորդ Դումայի քաղաքական ողնշութիւնը, սահմանագրական ազատութիւնների գրեթէ վերացումը... Այնտեղ ևս ծանր կացութիւնից ելնելու համար, սահմանադրական անիւը ազատ ընթացքի մէջ դնելու համար՝ բ ո լ ո Ր դ ի մ ա դ ր ա կ ա ն կ ու ս ա կ ց ու թ իւ ն ն եր ի ս եր տ գ ո Ր ծ ա կ ց ու թ իւ ն ը յայտնում է ստիպողական մի պահանջ: Ը. Ժ. ի որոշման մէջ մի դառն շեշտ է սահմում... մի դառն յիշողութիւն անցեալից: Դա կ ու ս ա կ ց ա կ ա ն եր կ պ ա ռ ա կ ու թ ե ա ն ողբալի փաստն է Ռուսաստանի մէջ—մի ցուատանջ իրողութիւն, որ կարելի է տսել, սկզբից ի վեր հալածել է համառուսական ազատութեան գործը: Մենք աթիթ ենք ունեցել նոյն այս էջերում ծանրանալու այդ ներքին պատուհասի վրայ և մատնանշել ենք նրա մի բանի աղբիւրները, որոնցից մէկն է—գուցէ գլխաւորը—Ռուսաստանի ամենաաւարածած կուսակցութեան՝ Ս օ ց ի ա լ-դ ե մ օ կ ր ա տ ի ա յ ի՝ դօքտրինեօրական կղզիացումը, նրա անհաշտ, յաճախ թշնամական դիրքը դէպի միւս յեղափոխական ու սօցիալիստական կուսակցութիւնները: Տարակոյս չը կայ, արդարեւ, որ այդ հատաժամով աղանդաւորութիւնը մէկն է այն խոշոր պատճառներից, որոնք թուլացրին, անգամալուծեցին համառուսական շարժման ուժը, և այսօր — ուշ քան երբեք—անհրաժեշտ է դարձան անել այդ շարիքին: Բռնապետութիւնները միշտ ուժեղ են եղել զիմադրական կուսակցութիւնների երկպառակութեամբ... Ահա թէ ինչու Ընդհանուր ժողովը, Դաշնակցութեան աւանդական տակտիկի համաձայն, թելադրում է արծարծել միջկուսակցային համերաշխութեան գաղափարը և ձեռք առնել միջոցներ՝ կ ու ս ա կ ց ա կ ա ն հ ա մ ա գ ո Ր ծ ա կ ց ու թ իւ ն ը գլուխ բերելու Ռուսաստանում:

Նա հրահանգում է—նոյն ծանրակշիռ նկատումներից չւելով—համաձայնութեան գալ նաև իրանում՝ պարսիկ շատ թէ քիչ ռամկավարական տարրերի հետ: Նոյն զգաստ, ըհալիստական հրահանգները—պ ա Ր լ ա մ ե ն տ ա կ ա ն գ ո Ր ծ ու ն է ու թ ե ա ն նկատմամբ: Ամեն տեղ պարլամենտներում, դաշնակցական

պատգամաւորները, գործելով հանդերձ հաւաքական խորհրդակցութեամբ ու պատասխանատուութեամբ, պահպանելով հանդերձ ամենասերտ յարաբերութիւն կուսակցութեան հետ, պիտի յշխորշին պարլամենտի մէջ կօնկրեալ խնդիրներու շուրջը ժամանակաւոր բլօկներ կազմելէ այն կուսակցութիւններու հետ, որոնք համեմատաբար մօտիկ են մեզ»:

Համաձայնութիւններ պարլամենտի մէջ, համաձայնութիւններ պարլամենտից դուրս:

Այդ է միակ հնարաւոր տակտիկը մի կենդանի կուսակցութեան համար, որ անխախտ պահպանելով իր ընդհանուր սկզբունքները, ուզում է միաժամանակ կանգնած մնալ իրականութեան հողի վրայ... Իսկ իրականութիւնը բոլոր երեք պետութիւնների մէջ, տարաբանաբար, զուրկ է անգամ բուրժուա-աւանաւորական իրաւակարգի ամենատարրական երաշխիքներից, իրականութիւնը բոլոր երեք պետութիւնների մէջ գեռ համարեալ աւատակաւ միջնադարն է, իր խակ ու բիրտ կերպարանքով, իր վայրէշի ու մարդասպան արտայայտութիւններով... Այդտեղ արդէն չէք կարող սակարկել ձեր աջակցութիւնը—յանուն տարրական ազատութիւնների պահպանութեան—նոյնիսկ այնպիսի կուսակցութիւնների, որոնք թէև սօցիալական իրենց դաւանանքով սար ու ձոր հեռու են ձեզնից, բայց դրա փոխարէն, պատրաստ են թուժք կանգնել հակայեղափոխական, հօրգայական հոսանքների դէմ... Չափազանց պարզ տրամաբանութիւն է սա, և Դաշնակցութեան դէմ այլ և այլ կողմերից—աջից և ձախից—նետւած փայտէ սլաքները չեն կարող հասնել իրենց նպատակին:

Չարգելելով «բլօկները», ժամանակաւոր համաձայնութիւնները պարլամենտներում՝ Դաշնակցութեան Ատեանը արգելում է, սակայն, ուրիշ կարգի իրաւախոհութիւններ, եւ նախ՝ դաշնակցականի յմինիստրացումը... Հրահանգւած, անշուշտ, արեւմտեան փորձերից, իմանալով, թէ ինչպէս մինիստրական կարիէրը փճացնում է գաղափարական անհատներին, անգամաւրում է յեղափոխական աւելնը, տանում դէպի մեղկ ու թուլամորթ պատեհապաշտութիւն և պառակտման սաղմեր մտցնում կազմակերպական շարքերի մէջ—ընդհանուր ժողովը վարեց համաձայն Ինտերնացիոնալի Պարիզեան Համագումարի (1900 թ.) որոշումին, նա արգելեց իր անդամներին՝ ստանձնել մինիստրական պաշտօն սովորական, նօրմալ ժամանակ, բայց այդ արգելքը բացարձակ չէ. «Յեղափոխական բացառիկ, անցողական շրջաններում, կուսակցութեան համաձայնութեամբ, դաշնակցական ընկերները կարող են մանել ժամանակաւոր կառավարութեան մէջ, դադրելով այն օրից կուսակցութեան գործօն անդամ լինելուց»:

Պրօպագանդի խնդիրը ևս կարեւոր տեղ բռնեց Ը. Թ.-ի վիճաբանութեան մէջ:

Դաշնակցութեան գերագոյն Ատեանը հանդիսաւորապէս ծանուցանում է, որ սահմանադրական ըէթիմի ներքոյ—բանի այդ վերջինը կը յարատեւ անխախտ, անսասան — դաւադրական գործունէութեան ձեւերը այլ ևս կորցնում են իրենց գոյութեան իրաւունքը: Կուսակցութիւնը հրաժարւում է դաւադրական գործելակերպից, բռնի միջոցների կիրառումից և իր սակարկի ծանրութեան կենտրոն է դարձնում՝ խաղաղ, օրինաւոր պրօպագանդը:

Պրօպագանդը, գրաւոր և բանաւոր, թերթերով, բրոշիւրներով՝ ու հրապարակային դասախօսութիւններով: Ո՞վ չը գիտէ, որ խօսքի ու մամուլի ներկայ թէկուզ և սահմանափակ ազատութեան շրջանում, պրօպագանդը զօրաւորագոյն միջոցն է՝ տարածելու գաղափարները և կազմակերպութեան ցանցերը ժողովրդի լայն խաւերի մէջ: Եւ դա պէտք է լինի մեր բոլոր մարմինների հիմնական մտահոգութիւնը: Շատ աղքատ ենք կուսակցական գրականութեամբ: Ուրիշ առաջադէմ երկրների կուսակցութիւնները նրա վրայ են հիմնում իրենց աճումն ու հմայքը, նրանով են դառնում մի տեսակ պետութիւն պետութեան մէջ: Մեզ մօտ, դաշնակցական շրջաններում, առհասարակ շատ չի խրախուսւել գրաւոր ու բանաւոր պրօպագանդի գործը, երկար ժամանակ նա նոյնիսկ գրեթէ արհամարհւած է եղել, իբրեւ երկրորդական, երրորդական մի զբաղմունք... Երբեմն այդ տեսակէտը իր արդարացումն ունէր—այն տեղային ու արհաւիր շրջանում, երբ կազմակերպութիւնը հարկադրւած էր իր մարդկային ու դրամական, իր մատուցած հոգեկան ամբողջ պաշարը ծախսել կուէի հրատապ անհրաժեշտութեան վրայ: Բայց այսօր, երբ այդ սարսափելի անհրաժեշտութիւնը մասամբ արդէն վերացած է, պրօպագանդը, գործի ու գաղափարի խաղաղ, անդուլ, սիստեմատիկ պրօպագանդը պիտի ստանայ առաջնակարգ կարեւորութիւն: Անհրաժեշտ է, մանաւանդ, կուսակցական մամուլի ու գրականութեան ամբողջ ուժիւն, ներդաշնակութիւն և դրա համար միակ միջոցն է՝ դնել բոլոր հրատարակիչ մասնախմբերը մշտնջենաւոր փոխադարձ յարաբերութեան մէջ:

*

Ահա, վերջապէս, ինքնապաշտպանութեան ցաւոտ հարցը, Դաշնակցութեան ժողովի առջև: Գեռ ևս, աւանդ, նա պահպանում է իր հրատապ այժմեութիւնը, դեռ չի հասել ժամանակը, երբ կարելի է դնել սուրը պատեանում...

Ռէակցիան, ինչպէս ասացինք, տակաւին ուժեղ է, թէ Թիւրքիայում, թէ Խուսիայում և թէ Իրանում, պատրաստ ամեն տեղ—կրօնի ու այլ «սրբութիւնների» անունով—Բարդուղիմէոսեան գիշերներ սարքել, ուր հայ ժողովուրդը միշտ պիտի լինի քաւութեան նոխազ...

Ի՞նչ անել

Ընդհանուր ժողովը որոշում է, որ ժողովուրդը պէտք է իր ուսերի վրայ առնէ իր հաւաքական պաշտպանութեան գործը:

Հարկ կ'այ բացատրելու, որ դա միակ բնական ու տրամաբանական որոշումն է, աւելի քան արգարացի, նպատակայարմար ու հարկադրիչ: Հայ ժողովուրդը — պէտք է ցաւ ի սիրտ խոստովանել — մինչև օրս հաւաքականօրէն չի ցոյց տուել նախաձեռնութիւն ու կորով իր այդ կարգինալ պահանջի դիմաց: Հայ ժողովուրդը մինչև օրս — թէ թիւրքիայում և թէ նոյնիսկ Անդրկովկասում — գուցէ աւելի ֆատալիստ է եղել այդ խնդրի մէջ, գուցէ աւելի ճակատագրապաշտ, քան իր հարեան մահմեդականները: Ցափնապի օրերին՝ անհոգ ու իներտ, զուլումի օրերին՝ թոյլ, անվճռական: Հարկաւոր է եղել միշտ կուսակցութեան ինիցիատիվը, նրա գործօն միջամտութիւնը, երբեմն նոյնիսկ նրա մտրակը՝ այդ հոյլ չինական անշարժութիւնը ցնցելու համար, նրան դէպի գործ ժողովուրդ համար: Թիւրքիայում — աւելի իներտ, քան Ռուսաստանում... Դա մի խոր, աղէտալի վերք է հայկական օրգանիզմի վրայ, մի վերք, որի վրայ ստիպւած ենք միշտ անդրադառնալ, որի առթիւ այնքան ցաւագին հաւաք ենք արձակել քսան տարուց ի վեր և այսօր դարձեալ, թուում է թէ ոչինչ չենք սովորել անցեալից, պատմութիւնից...

Կազմակերպութիւնը, որքան էլ լինի նա ժողովրդի ծնունդ, որքան էլ ուժեղ, տարածւած — նա ժողովուրդ չէ: Կազմակերպութիւնը — ինչպէս յայտնում է նրա գերագոյն Ատենը — վտանգի առնէ հրապարակ կը գայ իր ամբողջ ուժով: Բայց այդ հանգիստաւոր յայտարարութիւնը թող չ'ամրացնէ մեր զանգւածներին անշարժութեան իրենց դոգմի մէջ, թող չը ջլատէ հանգըստացուցիչ օրօրներով նրանց կորովի ու նախաձեռնութեան թափերը: Ժողովուրդը — հազարաւոր անգամ կրկնել ենք այստեղ — ինքը պիտի հոգայ իր գոյութեան առաջին հոգսը, պիտի պատրաստւի, զինւի ու մարզւի, սեղմէ իր շարքերը... Այդտեղ է միակ գրաւականն ու ապաւենը՝ միշտ հնարաւոր ու ահաւոր պատահականութեանց հանդէպ:

Պ Ա Ր Ս Կ Ա Ս Տ Ա Ն

I

„ՄՈՒԶԱՀԻՏՆԵՐԻ ՍՐԲԱԶՈՂՆ ԿՈՒՍԿՈՒԹԵԱՆ“ ԾՐԱԳԻՐԸ

«ՄՈՒԶԱՀԻՏՆԵՐԸ ԻՐԱՆԵԱՆ»

(Բնագրի քարտ)

Ամեն մի մարդու սրբազան և անհրաժեշտ պարտականութիւնն է պահպանել ազգի պատիւն ու համարումը, պաշտպանել հայրենիքը և վերացնել անարդարութիւնը: Այս բոլորը իրականութիւն կը ստանայ այն

ժամանակ միայն, երբ գոյութիւն կ'ունենայ մի ազգային պարլամենտ և մի սահմանադրական ընտրութիւն, երբ կը տարածւի արդարութիւնն և կ'իրագործւի հաւասարութիւնը:

Որովհետեւ ժողովրդի վստահութիւնը մինչև մի աստիճան իր միջից ընտրւած պատգամաւորների վրայ է և ոչ մի ժամանակ նա չի կարող վստահիլ մինիստրութեանը և ինքը հանգիստ նստիլ, ինչպէս այդ լինում էր անցեալներում, և այդպիսով նա կարող էր ձեռքից թողնել գործերի ղեկը, ուստի նախանձախնդիր հայրենասէրի համար անհրաժեշտ է ունենալ միշտ «մ ու ջ ա հ ի տ *») անունով մի մարմին, որը կը պահպանէ սահմանադրութեան հաստատութիւնը և ազգային պալատը, և զոհելով իր կեանքը ու ինչքը, ամեն ճիգ ու ջանք թափելով կը պաշտպանէ իր հայրենիքը և կը տարածէ արդարութիւնը: Ուրեմն մուջահիտների մի կուսակցութեան գոյութիւնը Պարսկաստանում, մանանաւանդ սահմանադրութեան օրերում, անպայման պէտք է և անհրաժեշտ: Այդպէս էլ լինում է եւրոպական և ասիական ամեն քաղաքակիրթ պետութիւններում, ուր զանազան անունների տակ կազմւում են կուսակցութիւններ և ամեն տեսակ զոհաբերութիւններով, գիշեր ու ցերեկ աշխատում են տարածել արդարութիւնը, պահպանել պարլամենտը և իրագործել իրենց վեհ նպատակներն ու վսեմ բաղձանքները:

Ղուրանի սուրբ խօսքերն ու հոգեւոր պետերի տւած վճիռները արդէն ապացոյց և հաստատութիւն են այն անձանց ֆունկցիայի և աստիճանի բարձրութեան, որոնք պատիւ են ունեցել մտնել այդ սրբազան շրջանի մէջ և փառք են համարել կրել այդ փառաւոր անունը: Մեծն Աստուած իր սուրբ գրքի մէջ այդ սրբազան կուսակցութեան մասին հրամայում է. «Սուրբ պատերազմի համար կուռղների աստիճանը շատ աւելի բարձր է, քան թէ նրանց, որոնք որ տանը նստած են և կուռի չեն գնում»: Ս. Գրքի այս խօսքերը նշանակում են, որ հայրենիքի համար կուռղների պաշտօնը բաւական բարձր է և նպատակը վսեմ: Ուրեմն այս կուսակցութեան մէջ մտնել ցանկացողները, մասնակցելուց առաջ պարտաւոր են իմանալ թէ ի՞նչ է նշանակում մուջահիտ բառը և շատ լաւ հասկանալ ներքեւում բացատրւած կուսակցութեան ծրագիրը, որպէսզի այդ գեղեցիկ պատույ զգեստը իր սիրուն հասակին լաւ սազ գայ:

Նախ պէտք է իմանալ, թէ ինչ է մուջահիտ բառի իմաստը և ի՞նչ է կուսակցութեան նպատակը: Կուսակցութեան նպատակն ու նրա ծրագիրը բացատրւում են հետևեալ յօդւածներով:

Յօդ. 1 — Ազգային խորհրդի (պարլամենտի) գոյութիւնն ու նրա յարատեւութիւնը Պարսկաստանում:

2 — Ընդհանուր բւէարկութիւն առանց խտրութեան դասակարգի, ցեղի, աղքատի և հարստի:

3 — Գաղտնի և ուղղակի բւէարկութիւն:

4 — Ընտրութիւնը տեղի կունենայ ազգաբնակչութեան թւի և գլխահամարի համեմատ, ոչ դասակարգային հաշուով:

5 — Ազատութիւն հետևեալ եօթ բաների.

ա) Ազատութիւն գրչի և մամուլի, այսինքն ամեն ոք

*) Մուջահիտ նշանակում է սուրբ պատերազմի համար կուռղ գինւոր: Մ. Թ.

կարող է գրել և հրատարակել գրքեր, լրագիրներ և բրոշյուրներ, որոնք նպատակ կունենան պաշտպանել ազգի և երկրի շահերը, ժողովրդի բարեկեցությունը և նրա զարգացումը, պետությունն առաջագիծությունը, հարստահարությունն ու անարդարությունն վերացումը, զեղծումների երևան բերելը: Ոչ ոք իրաւունք չունի արգելել կամ դադարեցնել այդպիսի գրաւորները, բացի այն դէպքում, երբ նրանք անհամապատասխան կը լինեն մամուլի ազատութեան վերաբերեալ ազգային ժողովի մէջ խմբագրած կանոններին:

բ) Ազատութիւն խօսքի, այսինքն հանրագումար հարցերի, հայրենիքի իրաւունքների և սահմանների պաշտպանութեան և քաղաքացիների ու հարստահարչների զեղծումների վերաբերմամբ, ով որ ինչ գիտէ կարող է խօսել, արձակ համարձակ և ոչ ոք իրաւունք չունի նրան արգելել կամ որևէ պատժի ենթարկել:

գ) Ազատութիւն ժողովների ու ակումբների, այսինքն հասարակութիւնը, հիմնական օրէնքը պահելու պայմանով, երբ և ուր որ կամենայ, կարող է համախմբել, խօսել այն հարցերի մասին, որոնք վերաբերում են ազգի և պետութեան քաղաքական ու տնտեսական գործերի բարելաւման և իրենց արդիւնաբերութեան զարգացման՝ քաղաքացիների և պետութեան կողմից ոչ մի արգելք չպիտի լինի:

դ) Ազատութիւն խղճի և գաղափարի, այսինքն տնտեսական և քաղաքական և պօլիտիկայի վերաբերեալ գործերում, ամեն ոք կարող է ազատ կերպով իր միտքն ու կարծիքներն յայտնել և ոչ ոք իրաւունք չունի բռնանալ կամ արգելք լինել:

ե) Ազատութիւն անձի, այսինքն առանց բնութեան և դատաստանի ենթարկելու, կառավարութիւնը չի կարող բռնութիւն գործ դնել մէկի անձի կամ բնակարանի վրայ:

զ) Ազատութիւն ընկերութիւնների և միութիւնների (սինդիկատ), այսինքն ժողովրդի ամեն մի դասակարգը, իր տնտեսական և քաղաք. գործերի ռէֆօրմի համար, կարող է ժողովներ ու սինդիկատներ կազմել և այդ սինդիկատները կը մնան անձեռնմխելի կառավարութեան կողմից:

է) Ազատութիւն գործադուլների, այսինքն բանւորներ ու գործաւորներ, իրենց տնտեսական և կենքի պայմանները բարելաւելու համար, կարող են ամեն ժամանակ գործադուլ անել: պետութիւնն իրաւունք չունի բռնութիւն գործ դնել և արգելքներ յարուցանել:

6—Ուսումը ձրի, պարտադիր և ընդհանուր պիտի լինի: Պետութիւնը պարտաւոր է քաղաքներում և գիւղերում տարրական, միջնակարգ և բարձր դպրոցներ բացելով, Պարսկաստանի զաւակներին, առանց դասակարգի խըտրութեան ձրի ուսում տալ և ուսումը պարտադիր անել:

7—Պետութիւնը պարտաւոր է արքունի գիւղերն ու կալաւածները, առանց փոխարինութեան գրաւել և միւս կալաւածատերերի, նրանց ապրուստի համար պէտք եղածից աւելորդ գիւղերն ու կալաւածները չափաւոր արժէքով գնել և բաշխել բնակիչների և հողագործների մէջ, նրանց թւի համեմատ:

8—Պետութիւնը պարտաւոր է աղքատների, խեղճերի և հիւանդների համար ամեն քաղաքում կառուցանել և պատրաստել որբանոց, անկեւանոց և հիւան-

դանոց, որպէսզի նրանք չմեռնեն սովից և անխնամ մնալուց:

9—Տուրքերն ու հարկերը պիտի դրւին կապիտալի և հարստութեան համեմատ և ոչ գլխահամարի և թւի չափով, այսինքն պետական տուրքերը և հարկերը պիտի առնւին առեւտրական և կալաւածային շահերից, այնպէս որ նրանք, որոնք առեւտուր և կալաւած չունին տուրքից ազատ պիտի մնան:

10—Ազգային և պետական խորհուրդը մի հատ է լինելու (մի պալատ): Այդ պալատից բացի սենատ կամ ուրիշ պալատ չպիտի լինի:

11—Զօրքի և զինւորների թիւը որոշած և սահմանափակ լինելու չէ: Ամեն մի իրանցի գրեւոր է զինւոր: Պետութիւնը պիտի հիմնէ զինւորական դպրոց, ուր ժողովրդի ամեն դասակարգի զաւակները ուսանելուց և 18 տար. հասակում 2 տարի ժամանակով զինավարժութիւն ու զինւորական արհեստը սովորելուց յետոյ, պիտի պարապին իրենց գործով: որպէսզի օտարները, երկրի սահմանների և իրաւունքների վրայ ունեւորութիւն արած միջոցին, նրանք կռիւ տալով և ամեն տեսակ զոհաբերութիւն անելով, կարող լինին պաշտպանել հայրենիքի իրաւունքներն ու նրա սահմանները:

12—Բանւորների և գործաւորների աշխատութեան միջոցը պիտի լինի ութ ժամ, ոչ աւելի:

13—Պատասխանատու մինիստրութիւն և նրա ընտրութիւնը պարլամենտի կողմից:

Առայժմ այսքանով բաւականացինք: Աստծով, ապագայում, ըստ պահանջման ժամանակի և ըստ արմնութեան իրանցիների, ուրիշ յօդաւածներ ևս կ'աւելացւին:

Կեցցէ կուսակցութիւն մուշահիտների:

Կեցցէ Ազգային ժողով:

15 արաբ 1325

Մուսա

II

ԻՍԼԱՄ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻԶՆԵՐԻ (ՅԵՂ.-ԵՐԻ) ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ

«ԻՍԼԱՄԻՈՒՆԸ-ԱՄԻԾԻՆ»

(Բնագրի քաղգ.)

23 մօհարրէմ 1326 Հէջրի թիւ

Յանուն գլխած և ողորմած Աստուծոյ,

Հազար ու մի նեղութիւններից յետ, երբ մեծահոգի մարդկանց ջանքերով վերացաւ այն գարշելի միապետական և բացարձակ իշխանութիւնը, որը ամեն տեսակ բռնութիւնների և անարդարութիւնների մի աղբիւր էր, և յուսալով, որ ընդհանուր ազգաբնակչութիւնը, աղքատ կամ հարուստ պիտի կարողանայ արդարութեան և հաւասարութեան ակնադրելից ջուր խմել, երևան պիտի գայ իսկական իսլամութիւնը, եղբայրութիւնն ու միութիւնը, թշնամիներն ու հակառակորդները պիտի հեռանան հայրենիքի հողից և վերջապէս պիտի ազատւին գիւղացիները կալաւածատիրոջ ու կալաւածատէրը՝ միապետական կառավարութեան կեղեքումներից, մենք զրեցինք սահմանադրութեան հիմքն այս երկրի մէջ:

Մեր պատգամաւորներն ու հաւատարմատարները մայրաքաղաք Պուրկիցինք և նրանց հրամաններին էինք սպասում, երբ մի խումբ խռովարարներ, առիթ ձեռք

բերելով՝ նրանցից ամեն մէկը մի պատրւակով ամեն միջոց ձեռք առնելով սկսեց շփոթութիւն առաջ բերել երկրի մէջ և խանգարել ժողովրդի հանգստութիւնը: Ամեն քաղաքում և գաւառում այդ չարագործները հասարակութեան անդորրութիւնը վրդովեցին և ամեն տեղ արիւնյեղութեան պատճառ դարձան. գործերի ղեկը խելացի և հաւատարիմ պատգամաւորների ձեռքից դուրս գալով անկրօն, չարագործների ձեռքն անցաւ:

Այդ տգէտ չարասէրները մի քանի ամսւայ մէջ ազգաբնակչութեան գլխին բերեցին կրկնապատկը այն տառապանքների, որը նա տարիների ընթացքում կրել էր նախկին միապետականների անարդար գործերի պատճառով: Մինչդեռ իրենց ձեռքում էր գտնւում միապետական բռնակալ կառավարութիւնը, ազգային գլխաւոր և բարձր պաշտօնեաներին էին մեղադրում նոյն յանցանքով և նրանց տանջանքների ենթարկելով զրամներ էին շորթում:

Արդարութեան և հաւասարութեան պաշտպանները, որոնք միշտ մարդկային խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնն էին կամենում, այս անիշխանութեան և խլրտուկների միջոցին յետ քաշեցին և սպասում էին այն բանին, որ գուցէ մի օր խառնակիչները կըզգան իրենց սխալ քայլը կամ թէ կառավարութիւնը իր բարեկարգիչ իշխանութեամբ այս չարագործներին կը սանձահարէ: Բայց աւագ, ոչ վերջիններս իրենց արարքներից ամաչեցին և ոչ էլ կառավարութիւնը կարգը վերահաստատեց, մինչև որ գործը այնտեղ հասաւ, երբ սահմանադրականները վշտացած, Աստուղ խնդրում էին նախկին միապետութիւնը: Այս մարդիկ սահմ. հիմքը խախտած և ազգաբնակչութիւնը վհատած տեսնելուն պէս, վերանորոգիչ անունով ամեն կողմից հաւաքեցին և ճիգ ու ջանք թափելով, լուծութեան դատապարտած լեզունին բաց արին և թոյլ գրիչները շարժել սկսեցին: Այս համառօտ կանոնադիրը ի լոյս ընծայելով, բոլոր արդարասէր մարդկանց իրենց հետ մասնակցելու ու համախոհ լինել հրաւիրեցին:

Բարձրեալն Աստուած վկայ է, որ այս բարենորոգիչ (յեղ.) ասուած մարդիկ պատկանում են Չափարի դաւանութեան և պաշտպան են արդարութեան ու իսլամութեան: Նրանց արդարասիրութիւնը հիմնւած է յշարիաթի (ղուրանի օրէնքների) վրայ և այդ սկզբունքով սիրում են հաւասարութիւն և ցանկանում են սահմանադրութիւնը: Նրանք չունին անուն հանելու փառասիրութիւնը և ոչ էլ թշնամութիւն ու քէն ոչ որի հետ. նրանց սուրն է ճշմարտութիւնը և մարդկայնութիւնը և զէնքն է՝ ծառայել ազգին անկեղծութեամբ: Նրանք դաւանում են իսլամ կրօնը և հայրենիքը նրանց համար սուրբ է ու նւիրական, հայրենիքի զաւակներն էլ նրանց եղբայրներն են: Իրենց թագաւորին հնազանդ են և հլու հպատակ նրա հրամաններին, բայց այն դէպքում, երբ նրանից չի ծագիլ ոչ մի գործ, որ հակառակ լինի շարիաթին և սահմանադրութեան: Նրանք կրօնականներին (իւլէմա) համարելով Աստծոյ մարգարէի յաջորդներ, նրանց պաշտում են և յարգում, բայց այն դէպքում, երբ սրանք արդարութեան և ճշմարտութեան ճանապարհովն են գնում և ժողովրդի կուրուլթիւնից ու նրա տգիտութիւնից չեն օգտւում և աղքատութեան ու առաքինութեան զգեստ

հագած՝ գերադաս են համարում ծառայել Աստծուն, քան ստրուկ լինել մարդկանց:

Նրանք բարձր պաշտօնեաներին, նախարարներին, քաղաքապետներին և հասարակաց պաշտօնեաներին ճանաչում են իրենց պետ և գլուխ, քանի որ նրանք իրենց պաշտօնավարութեան մէջ կը գործեն արդարութեամբ ու ճշմարտութեամբ:

Բէֆօրմատորները յարգում են կալածատէրերին ու հարուստներին, որոնցից է կախած երկրի յառաջագիւծութիւնը և նրանց համարում են պիտանի անձնաւորութիւններ, այն պայմանով, որ այդ կալածատէրերը ազգաբնակչութեան հանգստութեան և երկրի բարգաւաճման գործի մէջ կը գործեն գիտութեան և արդարութեան օրինաց համաձայն. և զրամատէրերը իրենց զրամները կը ծախսեն երկրի յառաջագիւծութեան, գործարանների հիմնադրութեան և ազգաբնակչութեան կրթութեան համար: Արհեստաւորները ազգին ծառայութիւն կը մատուցանեն, եթէ նրանք արհեստները կատարելագործելու աշխատին: Պատւաւոր վաճառականները երկրի հարստութեան հիմքն են համարում, եթէ եւրոպական կեղծ ապրանքների միջնորդները չեն հանդիսանում և հայրենիքի վաճառքները արտասահման տանելով լաւ արժեքի են հասցնում: Հայրենի ազատութեան համար կուռքները, որոնք առանց վարձատրութեան և փոխարինութեան սպասելու, ազգաբնակչութեան իրաւունքները յետ պահանջելու համար զոհում են իրենց կեանքն ու գոյքը, բոլոր սահմանադրականների սիրելիներն են ու վերանորոգիչների պաշտպանութեան տակ են գտնւում:

Իսկ այն անձինք, որոնք մ ու ջ ա հ ի տ (ազգային զինուոր) պատւաւոր անունը իրենց վրայ վերցնելով, մարդասպանութեամբ և աւարաւորութեամբ են պարագում, մարդկանց հանգստութիւնը խանգարելով, մէկից հրացան, միւսից դրամ են պահանջում և առանց պատճառի ազգաբնակչութեանը զրպարտելով, կոտորածի պատճառ են լինում, այդպիսիները՝ թելադրողն ու թելադրողը, ինչ դասակարգի էլ պատկանելու լինին, Աստծոյ և մարդկանց մօտ զզւելի արարած համարւելով, ամեն մի անհատի պարտականութիւնն է նրանց ոչնչացնել ու անհետացնել:

Բարենորոգիչների պարտականութիւնն է, նախ՝ հսկել, որ Թէհրան ուղարկւած մեր պատւարժան պատգամաւորների աշխատութեամբ տրւած և Ն. Ա. Բ. ի կողմից վաւեցրած կանոնները, առանց խտրութիւն դնելու աղքատի ու հարուստի մէջ, գործադրւին արդարութեամբ ու հաւասար կերպով. զարկ տալ կրթական գործին և ամեն հաշտութեամբ ու սահմանադրական սկզբունքի համաձայն պահպանել հայրենիքի ազգաբնակչութեան իրաւունքներն ու վերացնել անիշխանութիւնը և վերահաստատել ապահովութիւնը:

Այսբան համառօտ ծրագիրը հրատարակելուց յետոյ, մեզ հարկաւոր է մի քանի խօսք էլ ասել կուսակցութեան պատկանող հարուստների պարտականութեան մասին:

Ոչ մի խոհական և ուշիմ մարդ կանգիտանայ այն, որ ամեն մի ազգի առաջագիւծութիւնը եղել է գիտութեամբ և այդ գիտութեան շնորհիւ միայն մարդիկ կարողացել են ձեռք բերել ապահովութիւն, հարստու-

թիւն և իշխանութիւն, նոյնպէս անհերքելի է այն փաստը, որ մեր երկիրը սահմանադրական անունը իր վրայ առնելուց ու ազգային զգացմունքը մի քանի մարդկանց մէջ արթնանալուց յետոյ, ամեն ոք մի միտք յղացաւ, և ամեն գլխից մի ձայն բարձրացաւ: Մենք, որ մեզ «իսլամական բարենորոգիչներ» ենք անւանում, մեր նպատակն է միջինի նման մեր ծառայութիւնը, իբրև համեստ պարգև նւիրել հայրենիքի զաւակներին և ճշմարիտ սահմանադրականներին:

Եւ ահա ինչ է մեր խօսքը:

Հայրենիքի մէջ տիրող շփոթութեան չափն ու սահմանը անցաւ և բարեկենսան խառնակութիւնը ամեն տեղ երևան եկաւ: Մեր հայրենիքի ազգաբնակչութիւնը երկու տեսակի է բաժանուած—միապետական ու սահմանադրական: Սահմանադրականների մասին է մեր խօսքը!!! Միապետականների հետ գործ չունինք: Նրանք՝ սահմանադրականներն նոյնպէս երկու տեսակ են: Առաջինը՝ իսկական սահմանադրականներն են, որոնք երկրի և կրօնի վարկն ու պատիւը պաշտպանելով հանգերձ, գիտեն երկրի գաղտնիքներն ու նրա գործերը և այդ գասակարգը, հին և նոր միապետութեան օրերում և ներկայումս եղել է միշտ ճնշած ու հալածւած: Երկրորդ սահմանադրականները անւանական են, միայն սահմանադրութեան անունն են լսել, բայց չը գիտեն, թէ ինչ է սահմանադրութիւնը և բոլորովին անգիտակցաբար պահանջում են սահմ. և պէտք ունին ուսուցչի և ղեկավարի: Վայ մի երրորդ տեսակը, որոնց մասին չպիտի խօսինք:

Վերջապէս այս կազմակերպութեան հիմնական է արդէն ձեռքից ելած գործի ղեկը կրկին ձեռք բերել, երկրորդ տեսակի սահմանադրականներին առաջնորդել դէպի ուղիղ ճանապարհ, նրանց հասկացնել բուն նպատակը, նրանց արգելել շարունակելու այն ազգակործան և մեր կրօնի ու հաւատի համար կորստաբեր շփոթութիւն ու խռովութիւնը և ցաւակցել ազգի ներկայ վիճակին, ուր երկիրը, առաջնանից հազար անգամ աւելի մեծ վտանգի ենթարկւած է: Գուցէ Աստուածային կարողութեամբ և միջև վերջին շունչ թափած մեր ճիգ ու ջանքերի շնորհիւ, երկիրը կարողանայ խաղաղ դրութիւն ստանալ և ձեռք բերել սահմանադրութիւնն այնպէս, ինչպէս ձեռք բերել են մեծ պետութիւնները:

Մեր բարենորոգիչների հիմնական պիտի լինի ազգի և կրօնի վարկն ու պատիւը: Այն մարդը միայն կարող է մտնել կուսակցութեանս մէջ, ով որ ունի այդ պատուոյ զգացմունքը և որի երակների մէջ հոսում է մաքուր արիւն:

Բարենորոգիչներին պայմանագիրը.

Յօդ. առաջին. — Այս պայմանագիրը կուսակցութեանս բոլոր անդամներին կառավարիչ, անդամակից և կուսակց. հետևողներին է վերաբերում: Կենտրոնական կառավարիչներն ունին առանձին պայմանագիր, որի մէջ յատկապէս որոշւած է նրանց պարտականութիւնները: Իսկ այս բովանդակում է այն կանոնները, որոնք վերաբերում են ընդհանուր մասնակցողների պարտաւորութիւններին:

Կուսակցութեանս ուղղութիւնն է պաշտպանել հայրենիքը, տարածել կրթութիւն և սահմանադրութիւն,

ծառայել իսլամական աշխարհին և արգելք լինել ազգի և հայրենիքի դաւաճանների հարստահարութիւններին:

2 — Կազմակերպութեանս անդամակիցները պիտի լինեն պատաւոր անձինք և ոչ մեղադրւած յանցագործութեամբ կամ ոճրագործութեամբ: Չպիտի ընդունուի կազմակերպ. մէջ նա, որ հակառակ այս պայմանների կամենում է անդամակցիլ այս մարմինն, բացի այն դէպքով, երբ նա կը տայ կատարեալ ապահովութիւն, կերպի ղուրանով, կը զղջայ իր անցեալ գործերից և կը տայ մի երաշխաւոր կամ թէ ապահովութեան սնդուկին կը յանձնէ մի գումար, և վերջապէս կ'անէ այն, որ պարտ ու պատշաճն է, որպէսզի կազմակերպ. նրանից ապահով լինի:

3 — Կազմակերպ. պարտականութիւնն է վերացնել միապետական կառավարութիւնը և խռովարարի առաջացած անկարգութիւնը, ով որ լինի անկարգութեան հեղինակը՝ նախկին միապետականներից կամ թէ այն, որ իրեն սահմանադրական է համարում: Այդ մարդկանց մէկից անկարգութիւն ծագած միջոցին «կազմակերպութեան» պարտքն է նրան հրաւիրել դէպի ուղիղ ճանապարհ, խրատելով, կամ այն ամեն միջոցներով, որ ժամանակի պահանջն է:

4 — Այն որ կը դաւաճանէ կազմակերպութեան ղեկավար կամ անդամակից՝ կը զրկուի անդամակցութիւնից: Դաւաճանութիւնը կայանում է այս բաներում.— գաղտնիքը յայտնել դրսերում, դրամ կորզել մարդկանցից, կաշառակերութիւն, ստախոսութիւն կամ քողարկել այն, ինչ որ պէտք է մերկացնել: Ղեկավարների պարտականութիւնն է պատժել յանցաւորին և որոշել նրա պատիժը:

5 — Կազմակերպ. անդամակցողները ուրիշ նպատակ չպէտք է ունենան, եթէ ոչ ծառայել հայրենիքին, պահպանել անկախութիւնը և ուժ տալ իսլամութեանը: Ով որ ունի պատւի զգացմունք, պարտաւոր է ըստ չափու կարողութեան չխնայել ոչ մի զոհաբերութիւն, և մարդկանց ուղիղ ճանապարհի առաջնորդելու համար, պարտաւոր են օգնել նիւթապէս, ֆիզիքապէս, գրքով, գործով, խօսքով ու խրատով: Այսպիսիները, բացի ազգի պատւի բարձրացումը և հայրենիքին ծառայելը, չպիտի ունենան և ուրիշ ոչ մի ակնկալութիւն: Մինչև անգամ կարող անձինք, իհարկին և այն նւիրական գործի յաջողութեան համար, պարտաւոր են չխնայել իրենց աջակցութիւնը:

6 — Ինչպէս որ 5-րդ յօդւածում յիշեցինք, հարուստ և կարողութեան տէր մարդիկ, ոչ մի վարձատրութիւն չպիտի սպասեն, այլ և նրանք, որպէսզի գործերը չը կանգնին, պարտաւոր են օժանդակել իրենց նպաստներով մի քանի գործերում, որպիսիք են. — ծրագրների հրատարակութիւնը և արժանաւոր ծառայողների թուշակների վճարումը:

7 — Կազմակերպ. պաշտպան է մարդկութեան: Եթէ նա ճանաչում է մէկին, որ հարստահարւած, կարօտ և վերին աստիճանի չքաւորութեան է մասնւած, նա չպիտի վրանայ դրամական նպաստներով օգնել նրանց այնչափով, որ հնարաւոր է և որ սնդուկի միջոցները ներում են:

8 — Եթէ ղեկավարներից կամ անդամներից մէկը, մեր այս գործին վերաբերեալ որեւէ արտաբոյ կարգի ծախքի պէտք ունենայ, վարչութիւնը պարտաւոր է վճարել և

միացեալ մարմինը (կազմակերպ.) պարտաւոր է օգնել իր կարողութեան չափով:

9—Եթէ ղեկավարներից կամ անդամներից մէկը, բնական մահով մեռնելու լինի կամ հայրենիքի համար մարտիրոսանայ, բոլոր միւս անդամակիցների պարտքն է նրա ժառանգներին պաշտպանել և դրամական նպաստ տալ, եթէ նրանք չքաւոր են:

10—Վարչութեան անդամներից ոչ մէկը իրաւունք չունի խառնել բաղաբական և պետական գործերին և իր ազիւթեամբ վրդովել խաղաղութիւնը, այլև ստորագրեալների պարտականութիւնն է իրենց հասկացածի և տեսածի մասին տեղեկութիւն տալ խմբակետներին, սրանք ներկայացուցիչներին և վերջիններն էլ կառավարիչներին: Ամեն տնօրինութիւն կը լինի կառավարչի կողմից և նրա ամեն մի առաջարկը կընդունւի և կը գործադրուի անդամների կողմից: Անդամակիցներին թոյլ չի տրուում միջամտել ոչ մի գործի մէջ, բացի այն անհրաժեշտ գործում, ուր հարկաւոր է հաշտեցնել երկու հակառակ կողմերը, որպիսին մինչև կենտրոնին հասնելը, կարող է անկարգութիւն և չարիք առաջացնել, և այս դիպակածում, ամեն ոք իր կարողութեան չափով պարտաւոր է այդ չարիքների առաջն առնել:

11—Ղեկավարները պիտի մնան բոլորովին անծանօթ և բացի իրենց ներկայացուցիչները, ոչ ոք նրանց չպիտի ծանաչէ: Ստորագրեալներից այն, որ այդ բանով հետաքրքրուում է, պատժի կ'ենթարկուի: Եթէ անդամներից դուրս մէկը հետաքրքրութիւն ցոյց տայ նրանց ծանաչելու համար, այն որ այդ գիտէ, պարտաւոր է յայտնել վարչութեան, որպէսզի հետաքրքիր անձը ստանայ իր արժանի պատիժը:

12—Կուսակց. անդամներն ու համակրողները իրենց չպիտի ծանաչեցնեն, բացի հարկը պահանջած դէպքում: Նրանց կը տրուի պէտք եղած նշանը, որը ցոյց կը տան պէտք եղած դէպքում:

13—Օտարահպատակների վերաբերեալ գործերում, պէտք է վարել խոհեմութեամբ և առիթ չտալ որևէ գծութեան և բարեկամութեան խախտելուն:

14—Պէտք է պաշտպանութիւն և ակնածութիւն ցոյց տալ օտար ազգերին և դէպի նրանց, որոնք պարսից հպատակ են, քանի որ նրանք ոչ մի դաւաճանութիւն չեն գործել մեր հայրենիքի դէմ:

15—Կառավարիչ թէ ստորագրեալ, երբ մի անգամ խոստում անելուց յետոյ, կամենում է հրաժարել անդամակցութիւնից, պարտաւոր է նորից խօսք տալ, որ կազմակերպ. գաղտնիքները ոչ ոքի չյայտնէ: Հակառակ դէպքում նա կըստանայ իր պատիժը, գաղտնիքի կարեւորութեան չափով:

16—Կուսակց. անդամները և համակրողները պարտաւոր են սուրբ համարել ամեն ազգի և կրօնի, մանաւանդ իսլամական հոգեւորականներին, և կուսակց. պատկանող մարդկանցից ոչ ոք իրաւունք չունի նրանց պատիւը շօշափելու:

17—Կուսակց. գէները կը լինին միայն տրամաբանական և պատմական փաստերն ու ապացոյցները: Ներքին կանոնագրի գծած դէպքերում, գործ կ'ածւի ուրիշ գէներ:

18—Բոլոր այն ծրագիրները, վճիռներն ու հրա-

տարակութիւնները, որոնք չեն կրում վարչութեան կնիքը, համարուում են անվաւեր:

19—Հետեւեալ կարգերի համար նշանակած ամեն մի ներկայացուցիչ պարտաւոր է ունենալ առանձին նշանով, առանձին վարկագիր:

20—Վարչութիւնը կազմւած է հետեւեալ կերպով: Առաջին՝ հիմնադիր, երկրորդ՝ ներկայացուցիչ, երրորդ՝ խմբակետ, որի խումբը 12 հոգուց չպիտի անցնէ. չորրորդ՝ տասնապետ, որը պիտի կառավարէ 10 հոգի. հինգերորդ՝ խմբակ, որը բաղկացած է 10 հոգուց: Խմբակը ենթարկուում է տասնապետին, տասնապետը՝ խմբակետին, խմբակետը՝ ներկայացուցչին և ներկայացուցիչը՝ կենտրոնին:

21—Ամեն մի խումբ պարտաւոր է ծանաչել միմիայն իր կառավարչին և ոչ նրանից բարձրին. օրինակ խմբակետը իրաւունք չունի ծանաչել կենտրոնին և ոչ էլ տասնապետը ներկայացուցչին: Հակառակ դէպքը տեղի կունենայ այն ժամանակ, երբ բարձր դասը (խումբը) հարկաւոր դէպքում իրեն կը ծանաչեցնէ առանձին նշանաբանով. և բացի նրանք, որոնք նրան ծանաչեցին, ուրիշ մէկը չպիտի ծանաչէ: Օրինակ, առանձին պարագայում հարկ դատուց, որ ներկայացուցիչը իրեն ծանօթացնէ, ներկայ գտնւողները, որոնց առանձին նշանը տրւած է արդէն, պարտաւոր են պաշտպանել նրան և գաղտնիքը չյայտնել ոչ ոքի, մինչև անգամ իրենց բացակայ ընկերներին:

22—Ամեն մի կարգ տարբեր անուն ունի և դա միայն կենտր. վարչ. համար, կազմակերպութիւնը որոշելու համար է, և ոչ մէկը միւսից ոչ մի առաւելութիւն չունի:

23—Կազմակերպութեան այս կանոնագիրը կարգալուց յետոյ, ով որ կը տեսնի, որ արժանաւորութիւն ունի անդամակցելու, կարող է կանոնագրի բոլոր յօդաւածները ընդունելուց յետոյ, առանձին խնդրանքով դիմել և իրեն լաւ ծանօթացնել կենտրոնի ներկայացուցչին, ուր որ լինի և յայտնել իր միտքը: Կենտրոնն ու անդամները նրա արժանաւորութեան մասին տեղեկութիւն առնելուց և քննելուց յետոյ, նրան կ'ուղարկեն մի կնքւած տոմսակ և մի պայմանագիր:

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՅՈՎՍԷՓ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(ԽՈՅԵՑԻ)

Վառվառն, անհանդարտ բնավորութեամբ երիտասարդ էր նա:

Ծնւել էր 1880 թւին Պարսկաստան-Ատրպատականի խոյ գաւառի Սէյտաւար գիւղում. դեռ մանուկ հասակում նա մանակցում էր հողագործական աշխատանքների՝ միաժամանակ գիւղական քահանայի մօտ գրագիտութիւն սովորում: Երբ իր հօր եղբոր ջանքերով—հակառակ հօրը կամքին—տարւում է Երևան այնտեղի թեմական դպրոցում ուսումը շարունակելու. 4-րդ դասարանից նա թողնում է դպրոցը և մտնում զինագործի արհեստանոց: Երբ օր ատրճանակ նորոգելիս՝ անզուգուրութեամբ արձակւած գնդակից սպանւում է իր ընկերը: Երբ դժբախտ դէպքը վատ է ազդում նրա վրայ և խղճի խայթից նա հալածական՝ գալիս է Բաթում և մտնում նաւթի գործարան, որպէս բանւոր:

Դաշնակցութեան դրօշակի տակ բանտարկան միութիւնների կազմակերպման աշխատանքների մէջ նա կատարում է գնահատելի դեր իր ընկեր բանտարկների շրջանում: Ընդհանուր շիտակ ու անկեղծ բնաւորութեան նա վայելելով բանտարկների վստահութիւնն ու յարգանքը, ընտրւում է նախ բանտարկան միութիւնների վարչութեան և ապա տեղական կոմիտէի անդամ: Նրա մէջ հետզհետեւ բարձրանում է դէպի յեղափոխական ակտիւ գործը ներքեւում տրամադրութիւնը, և նա 1907 թւին մտնում է մարտական խմբի մէջ:

1908 թ. նոյեմբ. 3-ին, կազմակերպութեան հրահանգով, մի ընկերով հետ միասին կատարեալ յաջողութիւնով իրագործեց Սօչի քաղաքի մէջ 150 գիւղացի մատնիչ-լրտես Մեսրոբ Մինասեանի տէնօրը *): Այդ յաջող ակտից վերջ, նա կրկին վերագառնալով Բաթում, շարունակում է իր բանտարկ անձնական աշխատանքով ապրիլ, որպէս յեղափոխական ճշմարիտ զինւոր:

Այդ ժամանակներում պարսկաստանը բռնկել էր ազատագրական շարժումով: Յովսէփ Բաթում գտնւող իր հայ-ընկերների մէջ եռանդուն կերպով մղում է ագիտացիա, աշխատելով կազմել խմբեր՝ օգնելու Ատրպատականի վտանգւած հայ գիւղերի ինքնապաշտպանութեան գործին:

Երբ Պարսկաստանում Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը ակտիւ կերպով սկսեց մասնակցել պարսիկ ազատագրան շարժման, ընկեր Յովսէփ ձգելով անձնական աշխատանքը՝ մի խումբ գաղափարակից-նւիրւած ընկերների հետ նետուեց վտանգալի ասպարէզ—կռիւ դաշտը:

Ընկերների հետ նա անցաւ Պարսկաստան և Թաւրիզի մօտ՝ Սօփիան գիւղում պարսիկ բռնակալութեան վայրագ հարգանքների հետ բռնւած զգալի կռուում սպանւում է նա անօրինակ չարարանքներով:

Պարսիկ ազատագրական-յեղափոխական շարժմանը, հայ երիտասարդութիւնը Դաշնակցութեան դրօշակի տակ՝ իր ակտիւ մասնակցութեամբ մի անգամ ևս ապացուցեց, որ հայ արիւնի մէջ հետզհետեւ արծարւում է անկաշառ ազատասիրութեան կրակը՝ դէպի արդարութիւնը, յեղափոխական կարմիր կռիւ ճանապարհով գնալու տրամադրութեան հետ:

Այդ ծածուկ վրայ ընկածներից մինն էլ բանտարկ Յովսէփն էր:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԽԻՒՆ

ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿ

(Շար. № 9-ի և վերջ)

IV

Հայրենիքը—մի հոյակապ մարզարան:

Գիւղական ու քաղաքային դպրոցները արդէն մի-մի այդպիսի մարզարաններ են, ուր աւանդւում են զինւորական մարմնամարզութեան առաջին կանոնները, և երբ դեռ գրեթէ պատանի՝ չվեցարացի նորակոչը ստանում է իր զինւորական գրքոյից, նա անհամեմատ աւելի է պատրաստւած իրագործելու ռազմային կարգապահութեան պահանջները, քան իր հասակակից նորակոչները միւս երկրներում:

Որքան բազմաթիւ են յմարմնամարզական կամաւոր վեկերակցութիւնները Շվեյցարիայի բոլոր կանտոններում: Նրանք յաճախ վայելում են դաշնակցական կառավարութեան հովանաւորութիւնը, գրամական նպաստը: Զինւորական կանոնագրի 104-րդ յօդուածն ասում է՝

„Դաշնակցութիւնը (La Confédération) նպաստաւորում է ընկերակցութիւնները և առհասարակ այն բոլոր ջանքերը, որոնց նպատակն է հոգալ պատանիների նախապատրաստական զինւորական կրթութիւնը“:

*) Տես „Դրօշակ“, 1808 թ., № 11—12:

Թիւնը՝ զին. ծառայութեան պահանջած հասակից առաջ: Դաշնակցութիւնը հսկում է, որպէսզի հրաձգութեան ուսուցումը առաջին տեղը բռնէ և նա ձրիապէս մատակարարում է զէնքեր, ռազմամթերք ու հանգերձանք“:

Հաշակաւոր են այսպէս կոչւած դաշնակցական հրաձգութեան գումարումները (tirs fédéraux), որ տեղի են ունենում երկու տարին մի անգամ և առատօրէն նպաստում են կառավարութիւնին:

Անթիւ են և հրացանաձիգ ընկերութիւնները (sociétés de tir), ամեն մի կանտոնի, ամեն մի համայնքի մէջ: Նրանք ևս ամեն կերպ խրախուսւում են կենտրոնական ու տեղական կառավարութիւնից: Կիրակի ու տօն օրերը դուր կը տեսնէք ամեն տեղ, շվեյցարական բոլոր քաղաքներում այդ բազմաթիւ հրացանաձիգ խմբերը, որ կատարում են մի տեսակ նւիրական հանգիստաւորութեամբ իրենց մարզանքը, մի զւարթ ու արգասաւոր մրցութեան մէջ: Այդպիսով, հրաձգութիւնը դառնում է ամենուրեք ազգային նւիրական սովորութիւն. նա մշակում ու պատրաստում է այն առաջնակարգ, աննման հրացանաձիգներին, որոնց հռչակը տալով ծածուկ է ամբողջ աշխարհում:

*

Զինւորը բնաւ չի կորցնում քաղաքացու սովորութիւնները: Զինւորական դպրոցից, պարբերական ու կարճատե կրկնութիւններից վերագառնալով, նա դարձեալ ամբողջապէս տրւում է իր քաղաքացիական պարտաւորութիւններին, պահելով միշտ իր մօտ, որպէս նւիրական սեփականութիւն, իր հրացանն ու այլ պարագաները: Այդ վերջին հանգամանքի շնորհիւ, զօրաշարժը, մօբիլիզացիան Շվեյցարիայում կարող է կատարւել անհամեմատ աւելի արագ, աւելի արագ և աւելի դիւրութեամբ, քան որեւէ այլ եւրոպական պետութեան մէջ: Ահազանգն ու զօրաշարժի հրաւերը լսելուն պէս՝ շվեյցարացին անմիջապէս հագնւում է համազգեստը, առնում հրացանն ու պայուսակը և ուղևորւում նշանակւած ժամագրավայրը... Երեք-չորս շաբթւայ ընթացքում փոքրիկ երկիրը իր ընդամենը 3 միլիօն ազգաբնակչութեամբ կարող է ոտքի վրայ դնել չորս հարիւր-հազարաւոր պատկառելի մի բանակ:

Ոչ մի անհրաժեշտութիւն երկարատե ու տանջալի մարզանքների մէջ: Ոչ մի կարիք՝ անջատելու զինւոր-քաղաքացուն իր օճախից ու պարապմունքներից, ահագին ժամանակամիջոցով: Ո՞վ է ասում, թէ այդպիսի զօրքը անընդունակ է աջող պատերազմներ վարելու: Ո՞վ կարող է հաստատել, թէ յաղթութեան ամենաէական պայմանն է ստեղծել անպատճառ միջիտարական տիպար-զինւորին, կռիւ նրանց զօրանոցներում մեքենաների, աւտոմատների պէս, անդուլ, սպանիչ և յարատե մարզանքներով... Պատմութիւնը տալիս է մեզ սքանչելի օրինակներ, երբ քաղաքացիական, ժողովրդական բանակները, թէկուզ նւազ զրահաւորւած ու մարզւած, բայց և իրենց պարտքի գիտակցութեամբ տոգորւած, յաղթել են յաճախ միջիտարական կազմակերպւած ու կարգապահ բանակներին: Յիշեք Ֆրանսիայի ժողովրդական վաշտերը Մեծ Յեղափոխութեան միջոցին, որ մի քանի անգամ յաղթական գրոհ տւին և ի վերջոյ յետ մղե-

ցին ամբողջ բռնապետական իւրապայի զօրքերը Յիշենք Ամերիկայի անկախութեան համար պատերազմող բանակը, որ նոյնպէս տարաւ, նոյն 18-րդ դարի վերջերում, փայլուն, պատմական յաղթանակներ Յիշենք Ռուսաստանի 1812-ը, Բոնապարտի արշաւի միջոցին. ապա Գարիբալդիի բանակները, նրանց դերը Իտալիայի ազատագրական կռիւներում... Յիշենք, վերջապէս, հերոսական ազգային պաշտպանութիւնը (*la défense nationale*) Ֆրանսիայում, 1871 սարսափելի թակահանքի, Գամբետտայի հոգեւոր հրամանատարութեան տակ... Ահա թէ ինչ է գրում այդ պատմական դուռի մասին գերմանացի հռչակաւոր գեներալ Ֆոն Դեր Գոլցը.

«Իր կամքի ճիգերով (և շնորհիւ Ֆրէյսինէի պէս աշխատակիցների) Գամբետտան բոցավառեց մի անգէն ու հագեցվարք երկիր և մղեց նրան դէպի այնպիսի դիմադրութիւն, որ ամբողջ ամիսների ընթացքում կանգնեցրեց գերմանական զօրքերը: Մենք ճանաչեցինք այդպիսով գոյութիւնը այն պիսի ուժերի, որոնց այսօր իսկ առանց այդ փորձի, չէինք գնահատի իրենց արժէքով... Բաւական եղան նրան մի քանի շաբաթ՝ դուրս բերելու քառօրից կազմ ու պատրաստ մի բանակ»^{*)}:

Ո՛չ, անհրաժեշտ չէ պրոֆէսիօնալ զինւոր-մեքենաների սիստեմը. Հայրենիքի պաշտպանութեան համար բաւական է և գերազանց է համաժողովրդական զինաւորութեան այն հաստատութիւնը, որ մենք այստեղ նկարագրեցինք:

Հիւսիսարեւմտեան առաջինն է իրագործել ամենաբանաւոր և ամենաազատ, ամենատնտեսական և ամենաարդար զօրասիստեմը, որ համեմատաբար շատ բիչ է ծանրանում աշխատաւոր ազգաբնակչութեան պարանոցի վրայ և որով միանգամայն ի վիճակի է, հզօր ու կորովի դիմագրաւումով պաշտպանելու վտանգելիք հայրենիքը: Նա չի յարմարեցւած յարձակողական նպատակների, նյաճողական արշաւանքների համար—իրաւ է: Բայց արդ յատկութիւնը նրա ուժն է և ոչ թուլութիւնը. յա նախանձելի առաքինութիւնն է և ոչ արատը: Նա է ապէս գեոմոկրատական է, ժողովրդական: Այդ իսկ պատճառով նա չի կարող գործիք դառնալ այս կամ այն ընչաբաղդ, արկածախնդիր անհատի, դասակարգի, կամայականի ձեռքում՝ նիւթելու համար ժողովրդաւնջը պատերազմներ դրսում կամ յօրինելու համաժողովրդական, բռնաւորական վերիվայրումներ՝ ներսում, կամ թէկուզ ճնշելու, հարստահարելու աշխատաւոր խաւերը... Աշխարհը գնում է աստիճանաբար դէպի խաղաղութիւն, ոչ դէպի պատերազմ. դէպի շինարար քաղաքակրթութիւն, ոչ դէպի զազիր ու վայրենի իրարասպանութիւն: Սօցիալիզմի, աշխատաւոր դասակարգերի յարաճուն ու սպառնազին գրոհի առջև, ամենագիշատիչ, ամենաազմասէր ուժերն անգամ հարկադրւած են կամաց կամաց մեղմելու իրենց վագրային ախորժակները, համակերպելու տիեզերական խղճմանքի հրամայական ղօղանջին, լուծելու միջկետական վէճերն ու ընդհարումները խաղաղ, անարիւն ճանապարհով, միջազգային իրաւախօհութիւններով, իրաւարար աստեաններով. և կը գայ ժամանակ—նա հեռու չէ—երբ այդ հսկայ, զրահաւորւած, արքայապաշտպան ու փողապաշտպան լէգէօնները միանգամ ընդմիշտ կը կորցնեն իրենց

գոյութեան իրաւունքը և կը փոխարինւին համաժողովրդական ու հայրենապաշտպան միլիաներով:

Ուշագրաւ է, որ անգամ իրենք պաշտօնական ձեռնհաս ներկայացուցիչները կապիտալիստական իւրապայի, գեներալներ, սպաներ, հրապարակասօսներ, չեն թագնում իրենց հիացմունքը շվեյցարական զօրքի հանդէպ: Իւրաքանչիւր տարի, զօրաշարժի ու զօրախաղի, մանեօվրների միջոցին գալիս են այլևայլ երկրներից պաշտօնական պատուիրակներ՝ դիտելու, ուսումնասիրելու փորձիկ Հելվեցիայի ձեռք բերած գեղեցիկ նւաճումները զինւորական արւեստի մէջ և ամենքը միաբերան դրաւտում են, փառաբանում *):...

*) Ահա թէ ինչպէս էր խօսում շվեյցարական զօրքի մասին պարիզեան «Temps» լրագիրը 1890 թիւին հրատարակած իր թղթակցի մի ուշագրաւ յօդուածի մէջ.

Հիւսիսարեւմտեան զօրքը մի հագեցաւոր առաւելութիւն ունի, որ յարուցանում է միաժամանակ թէ ֆրանսիացի և թէ գերմանացի զինւորական բնագաւտների խանդավառութիւնը: Թէ առաջինները և թէ վերջինները ծանրակշիռ հիմքեր ունին՝ գնահատելու և զարմանալի չէ, որ նրանք գալիս են նման եզրակացութիւններին:

Հիւսիսարեւմտեան Գաշնակցութիւնը ցոյց է տալիս ապշեցուցիչ օրինակով, թէ ինչ կարելի է անել առանձնապատուկ պայմաններում, ունենալով ամենահամեստ միջոցներ: Այդ համեմատաբար աղքատ և թույլ բնակչութիւն ունեցող երկիրը կարող է ուզած օրը ստիչ հանել 200,000 զինւոր և ճանապարհորդը հազիւ կը կարողանայ նշմարել այդ զօրքի ամենափոքրիկ հետքերն անգամ: Ասում ենք «զօրք», թէ և իրօք նա «միլիցիա» անունն է կրում, որովհետեւ նրա անգամները երբեք չեն անցուցել կանոնաւոր զօրքերի մշտական ու յարատեւ ծառայութիւնը: Եւ այնուամենայնիւ, այդ մարդիկ իսկական զինւորներ են, քանի որ նրանց կենքում, մանուկ հասակից դուրս, չի եղել և ոչ մի վայրկեան, երբ նրանք չը գտնւէին զինւորական դիսցիպլինի ազդեցութեան տակ:

Չունենալով մշտական բանակ, շվեյցարացիք ունին, սակայն, հաստատութիւններ, որոնք կազմում են այդպիսի բանակի առօրեայ կենքի անհրաժեշտ մասը: Շնորհիւ պարզ և միանգամայն սրամիտ կազմակերպութեան, նրանք քաղաւմ են այդ հաստատութիւններից բովանդակ օգուտը. այնպէս որ առաջին ազդանշանը հնչելուն պէս՝ իսկական զօրքը դուրս է գալիս առես գետնի տակից, պատրաստ կուելու նոյնքան արիւթեամբ, ինչպէս կուել են իրենց նախնիները: Արդեօք դա մի կատարելապէս համոզեցուցիչ ապացոյց չէ, թէ ինչ կարող են կատարել խնայողութիւնը, լաւ կազմակերպութիւնը և սիստեմատիկ ձգտումը՝ քաղել վճռականութեամբ օժտւած մի ուժից այն բոլոր արդիւնքը, որ նա կարող է տալ:

Այդ գերազանց սիստեմը հիմնւած է միլիցիական պարտագիր ծառայութեան վրայ: Բայց այստեղ այդ ծառայութիւնը, այնքան ծանր ու բիշ երկրներում, դառնում է մի տեսակ հաճոյք, և երիտասարդ, առողջ շվեյցարացին կը համարէր իրեն խորապէս ստորացած, ոչնչացած, եթէ նրան դասէին զինւորական ծառայութեան համար անպէտքների շարքը...

Չը պէտք է մոռանալ, որ այդ սիստեմի մէջ մեր օրերում կարեւոր դեր է խաղում մարդկանց բարի կամեցողութիւնը: Հիւսիսարեւմտեան երիտասարդութիւնը պատիւ է համարում իր բարոյական պարտքը լիովին հատուցանելու հայրենիքին. նա միշտ պատրաստ է արձագանք տալ կենտրոնական իշխանութեան առաջին կոչին... Այդ միլիցիայի ուժը կազմում է մարդկանց փոխադարձ հաւատն ու վստահութիւնը, ոչ թէ մեքենայական հնագանգութեան ոգին դիսցիպլինի մէջ, այլ պարտքի կենդանի զգացումը: Այդպիսի պայմաններով միայն շվեյցարական զինւորական ղեկավարները կարող են վստահել ու պահ տալ ամեն մի առանձին զինւորի՝ զէնք, ռազ-

*) Gaston Moch, *L'Armée d'une Démocratie*

Եւ որպիսի ոգի, հայրենասիրական շունչ, ներգաշ-
նակութիւն այդ ինքնատիպ զօրաշարքերում... Այդ կող-
մից ևս Հելվեցիայի օրինակը եղակի է: Ներդաշնակու-
թիւնը այդտեղ դրսից չի բռնագրւած, այլ միանգա-
մայն բնական է, ինքնայորդոր, արդիւնք բարոյական,
քաղաքացիական մի գերազանց դաստիարակութեան:
Ամենքը, պարզ զինւորից մինչև ամենաբարձր աստիճա-
ւորը, սոգորւած են թանկագին հայրենիքի պաշտպա-
նութեան իդէալով և բոլորն էլ դիտում են իրար, որ-
պէս եղբայրներ, պատրաստ մեռնելու ընդհանուր օճախի
համար: *Un pour tous, tous pour un*— մէկը բոլորի,
բոլորը մէկի համար: Դասալիքները, կարգապահութեան
դէմ մեղանշողները արժանաւոր պատիժ են ստանում
և ենթարկւում ամբողջ երկրի ծաղր ու ծանակին...
Բարձրի ու ցածի խտրութիւնները գրեթէ չքանում
են օֆիցէրների ու զինւորների փոխադարձ պարզ, մար-
դավայել յարաբերութիւնների մէջ: Դասակարգերի
համարեա ոչ մի խտրութիւն. աստիճանները տրւում են
համաձայն մարդկանց անձնական արժանիքներին: Ժո-
ղովուրդը և նրա ոգին ներկայ են բոլոր աստի-
ճանների վրայ. ռամկավարական է զինւորական ամբողջ
սանդուխտը: Հեծելազօրքի շարքերում դուք կը հան-
դիպէք կողք կողքի նրբակազմ ու փափկասուն արիս-
տօկրատին, աշխատաւոր ու անտաշ գիւղացուն, կառա-
պանին, սափրիչին և այլն: Այդ ներդաշնակութիւնը
ազգային հոյակապ բանակի մէջ ևս առաւել գրաւիչ է,
երբ մտաբերում էք, որ «ազգը» այդտեղ, այդ երկ-
նամբարձ լեռների մէջ, կազմւած է երեք տարբեր ազ-
գութիւններից—գերմանացի, ֆրանսիացի, իտալացի—
և չորս թէ հինգ կրօններից... Ինչպէ՞ս է լինում այդ:
Հվէյցարիայի քաղաքական և հասարակական սխտեմի
գաղտնիքն է դա, որ պարտաւոր են ընդօրինակել, իրենց
յամբընթաց էւօլիւցիայի մէջ, բոլոր ալլացեղ ու ալլո-
բառբառ պետութիւնները և ամենից առաջ՝ Ռուսաս-
տանն ու Թիւրքիան:

«Միլիտարիզմը» չը կայ Հվէյցարիայում կամ հաս-
ցրւած է իր նւագագոյն աստիճանին: Մշտական զօրք
չէք տեսնի, զինւորական շտաբն էլ (սպայակոյտ) կայ,
բայց պարագի, ցոյցի համար չէ, այլ անհրաժեշտ ծա-
ռայութեան, գործավարութեան: Ոչ մի շուք ու փայլ-
ոչ պերճանք ու շոտլութիւն... Ծայրայեղ պարզութիւն
ամենուրեք—ինչպէս վայել է մի ռամկավարութեան:

Եւ այդ օրինակելի տնտեսութիւնը զինւորական
ծախքերի մէջ, խնայողական այդ վերաբերմունքը դէպի
ժողովրդի հարստութիւնը՝ հնարաւորութիւն է տալիս

մամթերք ու հանգերձանք: Վերջին պարագան հիմքն է
Հվէյցարական մօբիլիզացիայի, զօրաշարժի, որ կարող է իսկա-
պէս հրաշք համարել իր արագութեամբ: Բաւական է
տրւած հրամանը, բաւական են հեռագիրները, որպէսզի մի
քանի օրւայ մէջ ամբողջ բանակը շարժւար կանգնի դրօ-
շակների տակ...

Տասնամեայ մանուկը, որ ձգտում է ստանալ դպրոցում
մրցանակ հրաձգութեան մէջ և 60-ամեայ վետերանը՝ նոյն
նշանաբանն են կրում իրենց կրծքի տակ. «հայրենիքի չէզո-
քութիւն և անկասկածութիւն»: Ահա թէ ինչն է ստեղծում
այդ միլիտներից—«չ թէ, ի հարկէ, գերազանց «զօրք», բայց,
անկասկած, լաւագոյն ինքնապաշտպան
ուժը, որ երբեքից գոյութիւն է ունեցել. այդ ուժը
չափազանց վտանգաւոր կարող է լինել իւրաքանչիւրի հա-
մար, որ կը մտածէ յարձակում գործել նրա վրայ:

Լայնօրէն հոգալու ուրիշ անհրաժեշտ, կրթական ու
քաղաքակրթական պէտքերը: Ինչպէս որ Հվէյցարիան
բոլոր երկրների համեմատութեամբ ամենաբիւջ ծախ-
սողն է բանակի վրայ (ընդամենը 4 ֆրանկ մարդա-
գլուխ *), այնպէս և նա հանդիսանում է ամենաշատ
ծախսողը կուլտուրական պէտքերի վրայ: Որքան
ուրիշ երկրների մէջ ճամբորդի աչքին են զարնւում ամեն
քայլափոխում կազմամաները, զօրանոցային ազմկալի
մարզանքները, զինւորական ցուցամոլ շուքն ու ժխորը,
նոյնքան Հվէյցարիայի մէջ ձեր ուշք ու միտքն են
գրաւում, բեռում, հմայում... անհամար ու հոյաշէն
դպրոցները, «ռամկավարութեան այդ գերագոյն
տաճարները» (*les temples de la démocratie*) ինչպէս
յաճախ անւանում են նրանց:

Այդպէս է «միլիցիայի», համաժողովրդա-
կան բանակի հայրենիքը: Դպրոց քաղաքակրթու-
թեան և դպրոց իսկական, անաղարտ հայրենասիրու-
թեան: Ամբողջ կեանքը մարզւում են: Մարզանք հո-
գեկան, կուլտուրական, բայց նախ և առաջ՝ մարզանք
Ֆիզիկական: Այդպէս է պահանջում հայրենիքի
շահը, որ բոլոր շահերից գերագոյնն է... Թէ պահպա-
նողական-հանրապետականի, թէ պրօգրէսիւստ-արմա-
տականի և թէ տիեզերական հաւասարութեան ձգտող
սօցիալիստի համար:

Ֆիզիկական մի հոյակապ մարզարան... Այդ երկիրը
պէտք է օրինակ լինի միւսներին: Մենք չեզոքեցինք
նախորդ էջերում, որ անգէն ժողովուրդը, նա որ գար-
շում է վառօդի հոտից և զինական մարզանքներից, մի
սոսկ փալաս է ներկայ աշխարհում, մասնաւոր ի սաստ
ճակատագրի: Բայց զինւորութիւնը դեռ բոլորը
չէ: Զէնքը անհրաժեշտ է, բայց բաւական չէ: Մի
ժողովուրդ պէտք է մարզելի, դաստիարակելի առնա-
կան առաքինութիւնների մէջ—առհասա-
րակ: Նրա ֆիզիկական դաստիարակութիւնը պէտք է
ընդունելի, իբրեւ առաջնակարգ մի պահանջ, իբրեւ գե-
րագոյն պօստուլատ: Վտիտ, թուլակազմ և հիւանդոտ
ժողովուրդները հաշիւ չեն տիեզերական արէօպագում...
Ժողովուրդը պէտք է առողջ լինի—Ֆիզիկական
առողջ՝ նախ և առաջ, որպէսզի կարենայ աջողու-
թեամբ առաջ մղել իր մտաւոր-կուլտուրական առա-
քելութիւնը:

Իսկ այդ անհրաժեշտ յատկութիւնները—առողջու-
թիւն, առնականութիւն—կարելի է մշակել դարձեալ
միայն միլիտների, համաժողովրդական բանակի մթնո-
լորտում, ուր մարմնամարզական արեւստը, իր բոլոր
նրբութիւններով, վաղուց—արդէն մանուկ հասակից—
ճանաչւում է, իբրեւ էական ու ներհան պարագան:

Այդ առողջ ու փրկարար մեղօթները պէտք է այժ-
մից կամաց-կամաց ճանապարհ բաց անեն նաև մեզ
ձօտ, օսմանեան, ռուս ու պարսկական իրականութեան
մէջ. նրանք սկսել են արդէն արծարծել Ռուսիայում
դէպք է ձգտել ստեղծելու ումենուրեք քաղաքացիների
առնական, կենսաթարմ ու կենսունակ սերունդներ, որ

*) Միլիզիտ Իսպիան ծախում է տարեկան ու մարդկալուխ—8
բրուկ. Ռուսաստան—10 ժր. 25 ս., Դերմանիան—12. 45, Անգլիան—
19. 25, Ֆրանսիան—20 ժր. 80 ս.:

կարողանան ոչ միայն պիտանի գործիք լինել հայրենիքի պաշտպանութեան, այլ և տանել իրենց ուսերի վրայ քաղաքակրթական, հոգեկան վերածնութեան դժւարին գործը: Պէտք է սկսել պրծպագանդը յանուն մեծ քաղաքացիական բանակի, միլիցիայի:

Իդէալը, կրկնում ենք, դեռ հեռու է, բայց նա ուսուպիա չէ, ցնորք չէ: Ամեն մի մեծ նւաճում գիտւել է ժամանակին որպէս ցնորք — անխաբիսի ու անիրագործելի էթէ սրանից $1\frac{1}{2}$ տարի առաջ մէկն ազգարարէր, թէ շուտով, վաղը պիտի կատարւի — մի բուռն կտրիճների նախաձեռնութեամբ — օսմանեան երկրի վաղուց բաղձացւած ու անբաւ ճիգերով պատրաստւած յեղափոխութիւնը — ամեն ոք կը խնդար այդ մարգարէութեան վրայ, համարելով այն ցնորք, ուսուպիա:

Բայց իդէալներն իրագործուում են էտապներով, հանգրւաններով: Միլիցիայի վեհ սկզբունքն ևս մէկէն ի մէկ իրագործելու բան չէ, այլ միայն աստիճան առ աստիճան: Միլիտարիզմի ահռելի Մոզորը, որ դարերով ձգել, տարածել ու աճեցրել է իր արմատները ազգաբնակչութիւնների հոգեբանութեան մէջ, տարաբախտաբար շուտ ու գիւրութեամբ չի կատարի իր նահանջը: Հարկաւոր են ըէֆօրմներ, լուրջ ու խորունկ բարենորոգումներ այն ուղղութեամբ, որ բնորոշեցինք: Զինւորական աստիճանների ու յարաբերութիւնների անհրաժեշտ ռամկավարացման հետ պէտք է կրճատել հետզհետէ զինւորական ծառայութիւնը, ինչպէս այդ արւում է աստիճանաբար քաղաքակրթւած երկրներում, ռամկավարութեան ճնշման տակ: Ֆրանսիայում երկամեայ ծառայութիւնը մտցւելուց յետոյ, այժմ մղւում է պրօպագանդ յօգուտ մէկամեայ ծառայութեան: Աւելի ևս ուժեղ է մտքերի խմորումը ի նպաստ համաժողովրդական բանակի կամ միլիսի. և տարակոյս չը կայ, որ ոչ հեռու ապագայում, շնորհիւ ռամկավարական գաղափարների և ժողովրդապետութեան սրարշաւ առաջադիմութեան, մենք կը տեսնենք Ֆրանսիայում չվէյցարական այդ սիստեմն իրագործւած: Ֆրանսիային կը հետեւին անխուսափելիօրէն միւս երկրները, որոնք բոլորն էլ, ինչպէս ցոյց տւինք մեր տեսութեան սկզբում, ապրում են ակամայօրէն միլիտարիզմի խեղդիչ կոշմարի տակ: Եզրափակենք մեր դատողութիւնները Ֆրանսիական մի նշանաւոր սպայի, գնդապետ Պատրիի մարգարէութեամբ.

«Երկամեայ զինւորական ծառայութիւնը, ասում է նա, կը տւէ, որքան կարող է. բայց մենք վաղ թէ ուշ անհրաժեշտաբար պիտի յանգինք Ֆրանսիայում, ինչպէս և բոլոր եւրոպական ազգութիւնների մէջ, միլիսի կազմակերպութեան» (nous arriverons forcément à l'organisation des milices) *).

Եթէ մեր երկիրը յաւակնութիւն ունի մտնելու նոյն «եւրօպական ազգութիւնների» աւազանը, ապա նա ևս, հարկադրաբար, պիտի ընթանայ նոյն էւօլիցիայի ճանապարհով, նոյն մեթօդներով: Կրկնում ենք, բոլոր երկրներին — ո՛ր առաւել թիւրքիայի ու Ռուսաստանի համար — վաղուց պէտք է գոցւած համարել յարձակողական, նւաճողական արշաւանք-

ների շրջանը. ժողովուրդների և ամբողջ մարդկութեան ու քաղաքակրթութեան շահն է այդպէս պահանջուում — և նրանք տեղ-տեղ պատրաստ են արդէն, ուրիշ տեղեր պատրաստուում են՝ բռնագրելու և յարգել տալու իրենց չափազանց իրաւացի տենչանքները... Ժողովուրդները — իրենց նիւթական, մտաւոր ու հոգեկան զարգացման համար — բաղձում են ամենուրեք խաղաղութեան, մեր տարաբախտ, արիւնաբամ ժողովուրդները — առաւել ևս: Բայց մեղկ, թուլամորթ խաղաղութիւնը չէ, որ պիտի քաջալերենք ու քարոզենք, այլ այն խաղաղութիւնը, որ օժտւած է հանուր, երկաթէ զինւորութեան անխոցելի պարիսպներով, որ գիտէ յարգել տալ ինքզինքը աշխարհի բռնատենչ ախորժակների կրկէսներում... Պէտք է յար և միշտ արծարծել միլիցիայի, համաժողովրդական բանակի, համաժողովրդական մարզումի գաղափարը, որ հարւածելով միլիտարիզմի չարիքներին, նւազեցնելով զինւորութեան ծախքերը, բարձրացնելով երկրի տնտեսութեան ու հարստութեան մակերեւոյթը, ռամկավարացնելով աստիճանաբար զինւորական բանակը, պիտի նպաստէ հզօրապէս թարմ, առողջ սերունդների առաջացման, պիտի կապէ միաժամանակ — սերտ, համերաշխ կապերով, ինչպէս Սլպեան չքնաղ հայրենիքում — մեր երկրների այլացեղ ու այլալեզու ազգութիւններին, յանուն ընդհանուր հայրենիքի պաշտպանութեան ու բարգաւաճման:

ՀԱՍՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ

V

ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊՐՕՑԵՍՈՒՄ

Յիշեցինք արդէն անցեալ յօդւածի մէջ այդ հզօր ու առաջնակարգ գործօնի մասին, որ անւանում են ժառանգականութիւն: Էջտեցինք, որ ընդհանուր ծագումը, արեւնակցութիւնը միեւնոյն համայնքի անդամների միջև և նման յատկութիւնների ժառանգականօրէն փոխանցումը սերնդէ-սերունդ, դարէ-դար կազմում է ազգային մարմնի ամենաէական ստորագրելիքներէ մին:

Ինչպէ՞ս սակայն բացատրել ժառանգականութեան այդ երևոյթը: Ինչպէ՞ս է լինում, որ մի ազգի բաժան-բաժան, ցիր ու ցան բեկորները, նետւած տարածութեան այլևայլ ծայրեր, ապրած դարերով տարբեր վայրերում, ցեղազրական ու կուլտուրական տարբեր հօրիզօնների մէջ, պահպանում են այնուամենայնիւ նման, ընդհանուր, ֆիզիկական, նաև հոգեկան գծեր... Ինչպէ՞ս է լինում, որ ժամանակակից հրէան, Ռիբչի ասելով, էապէս նոյն ֆիզիկական, մարդաբանական տիպն ունի, ինչ որ ունեցել են նրա հեռաւոր նախնիքները, տասնեակ դարեր սրանից առաջ: Ինչպէ՞ս է, որ Գողթանի զօհը, Սպահանի ու Սալմաստի հայ բնակիչը, Զէյթունի լեռնակալը, Լեմբերգի ու Չերնովիցի հայալեհը (Armeno-Pole), այնքա՞ն տարբեր լինելով հանդերձ իրենց ուրոյն առանձնայատկութիւններով, այնքա՞ն բաժնւած տարածութեան, պատմութեան, ճակատագրի անջրպետներով — այնուամենայնիւ այնքան ցայտուն նմանութիւն են կրում իրենց մէջ և առաջին իսկ հայեացքից մատնում են իրենց բնորոշ հայկական կերպարանքը, որով խոսիւ զատուում են նրանք բոլորն էլ՝ իրենց շրջապատող ուրիշ ազգային համայնքներից: Մեր խօսքն, ի հարկէ, ընդհանուր էր և ոչ թի մասին է և ոչ ֆիզիկապէս ապազգայնացած (dénationalisé) անհատական տիպարների մասին, որոնք

*) Gaston Moch, *L'Armée d'une Démocratie*.

իրեն բացառութիւն, կան իւրաքանչիւր ազգութեան մէջ, Ահա մէկն է «տիեզերական առեղծաճները»։ Ինչ է ազգային ժառանգականութեան էութիւնը. ինչպէ՞ս բացատրել այդ զարմանալի նմանութիւնը ժամանակի և տարածութեան բնեւեներում։

Այո, ֆիզիկական, անտրոպոլոգիական գծերի հետ շաղկապում են անհրաժեշտօրէն և հոգեբանական մի շարք գծեր, որոնք կազմում են իւրաքանչիւր ազգի հաւաքական բնաւորութիւնը, նրա «ազգային ոգին», տեմպերամենտը, խառնածքը։ Ազգային տկան մատերի ալիք մի հետ (ֆիզիկական նմանութիւն) կապած է ազգային տկան սպիրիտուալիք մը (հոգեկան նմանութիւն)։

Թուում է թէ, այդ հաւաքական, ազգայնական բնաւորութիւնը, չը նայեա՞ծ այն խոշոր փոփոխութիւններին, որ կրում է ժամանակի, պատմութեան յեղեղումների մէջ, պահպանում է յարատեւութիւն—ինչպէս ֆիզիկական առանձնատիպարը—մնում է նորն իր էական յատկանիշներով, այլեւայլ դարաշրջաններում։

Մի ժողովրդի խոշոր, էական յատկանիշները, ըստ Րիբոի *) գծւած են արդէն նրա գոյութեան արշաղոյսին. այդպէս օրինակ հռոմայեցիների մէջ՝ կայսերական շրջանում և գաղիացիների մէջ՝ նախ քան կեսարը։

Տասնիններորդ դարի ֆրանսիային—շարունակում է պարիզեան գիտնականը—էոպէս նոյնն է, ինչ որ կեսարի ժամանակների գաղիացին։ Նոյն էական յատկութիւնները. գէնքի սէր, մտքի ծայրայեղ թեթեւութիւն (այս բառը չը պէտք է հասկանալ միմիայն բացառական իմաստով), անբուժելի ունայնամտութիւն, նրբութիւն, խօսելու անսովոր դիւրութիւն... Այդպէս է եղել հին գաղիացին, ըստ Ստրաբոնի և այլոց վկայութեան, և նոյն գծերը շարունակում են այժմեան ֆրանսիացու մէջ, որի երակներում՝ գերակշռել է գաղիական արիւնը և հնուց ժառանգւել սերնդէ սերունդ։ Նոյն գաղիացիների մասին Յուլ. Կեսար հետեւալ խորհրդածութիւններն է արել.

«Նրանք սէր ունին դէպի յեղափոխութիւնները և սուտ լուրերի ազդեցութեան տակ յափշտակւում ու դիմում են այնպիսի գործողութիւնների, որ յետոյ ափսոսում են... Որեւէ ձախարհութիւն ընկձեցնում է նրանց։ Պատրաստ յանկարծակի և առանց պատճառի ձեռնարկելու պատերազմների՝ նրանք ազատի միջոցին վհատում են, լքում, մեղկանում...»

Հրէութիւնը գուցէ ամենից աւելի է պահպանել ցեղի, արեան «մաքրութիւնը», թէեւ նա ևս գերծ չէ մնացել տարգրութիւններից **) (croisement), բայց էական գծերը մնացել են մինչև այսօր. Րիբոի հետ հօտա և Գլիտտոն գիտնականները ևս եզրակացնում են, որ բոլոր հրէաները նոյնանման գծեր ունին։ Անգամ սե հրէաները, որ այնիշատակ ժամանակներից ի վեր հաստատուել են Հնդկաստանում և կլիմայի, միջավայրի ու թերեւս տարրաբանութիւնների շնորհիւ մասամբ արդէն իւրացրել են հնդկների կազմածքը, —անգամ նրանք մասնում են նմանութիւններ Եւրոպայի հրէաների հետ ***)։

*) Th. Ribot, L'Hérédité.

**) Ինչպէս մի անգամ արդէն յիշեցինք, զուտ, անաղաք ցեղ գոյութիւն չունի։ Արեան կոստութիւնը խախտել է—սարագիլ ամուսնութիւններով—բոլոր ազգերի մէջ։ Եւ դա դիտուել է իբրեւ ընդհանրապէս (լինում են ևս բացառութիւններ) բարեբախտ մի հանգամանք, առանց որի չէր կատարուէր ազգերի առաջադիմութիւնը։ Չինաստանի քաղաքները մասամբ բացառում են նրանով, որ այլ երկիր դարերի ընթացքում զոգ է եղել ուրիշ արիւնների ներմուծման դէմ և համեմատաբար լի է երթարկել սարգուգութեան։ Արաբները ևս այն ժամանակ միայն սկսեցին զարգանալ ու առաջադիմել, երբ հաստատեցին հետզհետէ իրենց փառքով Բաղդադի քաղաքները։ Ասիայում, Աֆրիկայում, Սպանիայում, երբ Մանդեղի օրով ծաւալեցին դէպի այլ և այլ հորիզոններ և մասամբ խառնեցին ուրիշ ցեղերի հետ։

***) Իբրեւ հրէական խոշոր առանձնապատկեր—յիւսակում են այդ ցեղի անսովոր երկարակեցութիւնը։ Վիճակագրական տեղեկութիւնները, ըստ Րիբոի, ցոյց են տալիս, որ որեւէ նման պայմաններում—

Ուշագրււ է մանաւանդ բոջաների կամ գնչուների փոքրիկ ցեղը։ Նա ևս մի փայլուն օրինակ է ցեղական ժառանգականութեան։ Գարեբից ի վեր նոյն խորամտաւ իմաստաւոր ու արկածախնդիր բնագրը—բոլոր գնչու սերունդների մէջ, Գարեբից ի վեր—նոյն զարշնքը գէպի բաղաքակրթութիւնը... Այդպէս են գնչուները ամենուրեք, և ամենուրեք նոյնն է նրանց ֆիզիկական տիպը—թիւրքիսայում թէ Ունգարիայում, Ռումանիայում թէ Տրանսիլվանիայում, Սլոնիայում թէ Անգլիայում։

Արդեօք այդ բնագրական զարշնքը գէպի արևմտեան կուլտուրան սոսկ գնչուական մի բացառիկ յատկանիշ է, թէ՞ գուցէ նա յատուկ է, իբրեւ մի տխուր ու յարատեւ ճակատագրականութիւն, ասիական մի քանի այլ համայնքների... որոնց բարբարոս յետամնացութիւնը մինչև օրս սովորաբար բացատրել ենք քաղաքական ընթիմի ալլանդակութեամբ և կուլտուրական շփումներից հետո գտնելու հանգամանքով։ Արդեօք քաղաքակրթութիւնը պիտի աջողէ՞ ձուլել, մարսել մեր դժբախտ հօրիգոններում ապրող բոլոր մանր ու խոշոր համայնքները... Յուսով ենք—այո։ Գնչուների օրինակը պէտք է համարել մի բացառիկ կուլտուրական տարկանքնութիւն և նրանց կրօնավայրենի գոյութիւնը քաղաքակրթւած երկրների մէջ—մի կատարեալ անտեւրոնիզմ, ժամանակավրէպ։

Այդ գոյութիւնը յիշատակեցինք միայն նրա համար, որ յոյց տանք, թէ ինչքան կարող գործն է ժառանգականութիւնը հաւաքական մարմինների մէջ և թէ ինչպէս ազգային, ցեղական ուրոյն բնաւորութիւնները յարատեւում են դարերի հասանքում։

Ուրեմն. երբ ասում են «ազգային ոգին», երբ այս կամ այն ժողովրդի վերաբերմամբ հաստատում են «ուրոյն բնութեան» գոյութիւնը, չեն տարւում, անշուշտ, մետաֆիզիկական, բնագանցական բառախաղերով, այլ մասնաշնչում են մի կենդանի իրականութիւն։ Այդ ուրոյն «ոգին» մի սին, գատարկ հնչիւն չէ, այլ կայ, անտարակոյս, իւրաքանչիւր ազգի ծոցում, թէպէտ և անշուշտիւր ու անվերլուծելի։ Նա շարունակւում է, յարատեւում ազգային գոյութեան բովանդակ տարածութեան վրայ։ Բոլոր այլազան փոփոխութիւնների մէջ՝ նա մնում է, որպէս յաւերժական կենտրոնական սուբստանցը, գոյութիւնը։ Բոլոր այլազան ազգութիւնների մէջ այդ սուբստանցները շնչում են, իւրաքանչիւր իր զատ, ուրոյն կերպարանքով։ Կայ, անկասկած, զուտ ֆրանսիական բնաւորութիւն կամ ոգի, ինչպէս կայ գերմանականը, անգլիականը, ռուսականը, հայկականը, հրէականը և այլն։

Իւրաքանչիւր ազգ տարբեր ձևով է յարմարւում քաղաքակրթութեան մեծ պայքարին, տարբեր տեմպով, արագութեամբ է ընթանում իւրաքանչիւրի առաջադիմութիւնը, տարբեր դրոշմ, տիպ են կրում և քաղաքական ու սոցիալական հաստատութիւնները։ Այս ինչ ազգը կատարում է իր պատմութիւնը ստիւններով, թռիչքներով, այն ինչը—հանգարտիկ ու յամրնթայ էւօլիցիայով։ Այս ինչ ազգը համեմատաբար աւելի ժիր է, գործունեայ, աշխատասէր, բնորոշակ արգասաւոր ձեռներեցութեան, այն ինչը՝ ծոյլ, անհոգ, դանդաղաշարժ, ֆատալիստ։ Այս ինչ ժողովուրդը դաւանում է մի կրօն, որ աւելի նուրբ է իր էութեամբ,

Ավիրում, Գերմանիայում կամ Ֆրանսիայում—հրէաների քիւն աւելի արագ է աճում, քան քրիստոնեաներինը և որ առաջիններն աւելի ազդեցութեամբ են մատաւում ձեռնարկում դէմ։

Բայց դրա հետ միասին՝ յայտնի է միւս, բացառական յայտնաբեր—բաղադրական ու զինուորական կազմակերպութեան բուլլութիւնը կամ իսպառ բացակայութիւնը հրէութեան մէջ, որ եղել է նրա քուր ճակատագրի աղբիւրներից միը։ Յիշեմք, վերջապէս, իբրեւ այդ ցեղի հոգեկան առանձնապատկեր—դրամի ու սպեկուլյացիայի ունակութեամբ պատկանելի հետ—նրա վառ գոյակաւորութիւնն ու երեւակայութիւնը, որ վաղուց ի վեր արտադրել է նոյն սեղծագործութիւններ կրօնական, բանաստեղծական և մանուկական երաժշտական աշխարհում... Ոչ մի ցեղ, ասում է Րիբո, չի արտադրել այնպիսի ուժեղ համեմատութեամբ հոշակաւոր երաժիշներ, ինչպէս հրէութիւնը (Մենդելսոն, Հալպերն, Մայերսեր, Ռուբինստայն և այլն)։

աւելի հոգեւոր-բարոյական, այն ինչը՝ ընդհանրապէս, կրօնական պաշտամունքների, «գրախոսի» ու այլ հասկացողութիւնների մէջ շեշտում է հաճոյապաշտ ու զգայնապաշտ ոգին, ցանկութիւնները... Այդ բոլորն, անշուշտ, բխում է ժողովուրդների յատուկ մտածելակերպից ու զգալակերպից, նրանց ցեղական կամ ազգայնական բնաւորութիւնից:

Յամենայն դեպս, սխալ կը լինէր à priori «հարթել», ջնջել ժողովուրդների քաղաքակրթական ունակութիւնների ու ձգտումների տարբերումները. նրանք փաստ են և կուլտուրայի ու դաստիարակութեան կոչումն է՝ բոլոր կարելւոյն ու աստիճանաբար թուլացնել բացասական բնազդների ուժը, յոգեւոր գրականի... Ժամանակակից սօցիալական մեծ շարժումը ևս, որ ձգտում է բոլոր ազգերի տիեզերական միութեան ու հաւասարութեան, չի անգիտանում ազգային խորունկ առանձնայատկութիւնների գոյութիւնը և սօցիալիզմը բոլոր երկրներում, բոլոր ազգային շրջանակներում, իր նւաճողական ընթացքի մէջ յարմարում է ազգի ուրոյն բնաւորութեան, մտածելակերպին ու զգալակերպին: Արեւելի է ասել՝ որքան ազգեր—այնքան սօցիալիզմներ... Ազգերի այդ առանձնայատկ բնաւորութիւնների, ոգիների, խառնւածքների անվերջ այլազանութիւնից և հետևում է «ազգային միասնանքի», կուլտուրական առաքելութիւնների այլազանութիւնը, որ այնքան անհրաժեշտ ու արդաստուր է տիեզերական քաղաքակրթութեան համար և որ այսօր շեշտում են ու դրատում՝ ամեն կարգի սօցիոլոգներ, հասարակագէտներ, թէ բուրժուա և թէ սօցիալիստ...

Ո՛վ է «օժտել» ազգերին այդ ուրոյն բնաւորութիւններով ու միասնանքով...

Մի ժամանակ, երբ թեօլոգիական, աստուածաբանական տեսակէտը միահեծան թագաւորում էր «գիտական» հետազոտութիւնների աշխարհում, ամեն բան, ամեն բնական ու հասարակական երեւոյթի մայր-պատճառը տեսնում էին «երկնային նախահամարութեան» մէջ: Բայց այդ տեսակէտը վաղուց արդէն ու վերնականապէս յաղթահարւած է և ժամանակակից գիտութիւնը բնական ու հասարակական բոլոր այլազան երեւոյթները բացատրելու համար՝ կոչ է անում զուտ բնական ու հասարակական գործօններին, պատճառներին:

Ազգային բնաւորութիւնների ձուլման զարաւոր գործողութեան մէջ ահագին դեր են խաղացել հասարակական, պատմական պատճառները, տնտեսական զարգացումը, պարապմունքի եղանակը և այլն... սակայն, ինչպէս մասամբ տեսանք արդէն նախորդ էջերում, ամեն բան ազգայնական սուբստանցի մէջ չի վերածւում այդ տնտեսական կամ պատմական մատերիալիզմին. բնութիւնը, գոյութեան կռիւի պայմանները, ֆիզիկական, մարդաբանական գործօնները ևս իրենց որոշ տեղն են պահանջում ազգային բնաւորութիւնների ծննդաբերութեան ու զարգացման պրոցէսի մէջ: Երբ, օրինակ, երկրագործ ժողովուրդների—ռուսների, հոլանդացիների, հայերի և այլն—յամառ, պատմական դիմացկունութիւնն ու տոկոսութիւնը փորձում են բացատրել իրենց պարապմունքի եղանակով, փորձում են պարզել այն հանգամանքով՝ որ այդ ազգերի ճնշող մասսան, ընդհանուրութիւնը, պարապել է միշտ երկրագործութեամբ, մի արհեստով, որ արտադրում է սովորաբար ծանրաշարժ, տոկուն ու կռււ բնաւորութիւններ. երբ քիւրդ ու այլ թափառական ժողովուրդների հոգեբանութիւնը, նրանց թախանի ու յափշտակութեան խորունկ բնազդը, նրանց աւանդական արհամարհանքը դէպի մարդկային անձնաւորութիւնը, նրանց ծոյլ, ինքնատ, պարագիտական հակումները փորձում են բացատրել նոյն պարապմունքի եղանակով, թափառաշրջիկ անասնապահութեամբ, արդիւնաբերութեան նահապետականութեամբ, խապնութեամբ—գրանով, անշուշտ, ասում են մի մեծ ճշմարտութիւն:

Սակայն, կրկնում ենք, այդ և նման «հասարակական գործօնները» բաւական չեն լուսաբանելու ազգերի բովանդակ հոգեբանութիւնը, ազգայնական բովանդակ «սուբստանցը»:

Եղել է մի ահագին ժամանակաշրջան — պատմութեան

շեմբից անդին—երբ ժողովուրդների վրայ տիրական ազդեցութիւն են ունեցել ոչ թէ տնտեսութեան ձեւերը, ոչ թէ պարապմունքի, արդիւնաբերութեան եղանակը, այլ շրջապատող բնութիւնը—կլիմայ, հող, աշխարհագրական պայմաններ և այլն, որոնց մասին կը խօսենք յաջորդ յոդւածի մէջ: Այդ բնական, տիեզերական շրջապատը, կազմակերպելով ժողովուրդներին ֆիզիկապէս ու ֆիզիոլոգիապէս, վաղուց արդէն հաղորդել է նրանց մի շարք հակումներ, որոնք հետզհետեւ շեշտւել ու զարգացել են դարվինական մեծ օրէնքի, «գոյութեան կռիւի» գործութեամբ: Այդ հակումները—նոյն դարվինեան «բնական ընտրութեան» (natural selection) և ժառանգականութեան օրէնքով փոխանցւել են սերնդէ սերունդ, իւրաքանչիւր ազգութեան ինքնատիպ էւոլյուցիայի մէջ:

Աւերադառնում ենք մեր սկզբնական հարցումին. ինչպէ՞ս է կատարւում այդ ժառանգական փոխանցումը: Ի՞նչ է նրա էութիւնը: Ինչպէս է բացատրւում այն մեծ, ուշագրաւ իրողութիւնը՝ որ մի ազգի անդամները, այնքան տարբերելով հանդերձ իրենց անհատական բարեմասնութիւններով, ունին սակայն բազմաթիւ ընդհանուր գծեր. ինչպէ՞ս է բացատրւում, որ նրանք ունենալով երկրաշնչի բոլոր մարդ-էակների հետ ֆիզիկական ու հոգեկան այնքան խոշոր նմանութիւններ, այնուամենայնիւ դարձեալ խստիւ տարբերւում են նրանցից իրենց մի շարք առանձնատուկ գծերով...

Ժառանգականութեան այդ երեւոյթը, ինչպէս ասացինք, տիեզերական մեծագոյն առեղծաւծներից միսն է, բայց «առեղծաւծ» ասելով, չը պէտք է հասկանալ «գերբնական» որևէ բան, որևէ «հրաշք»... Նա նոյնքան բնական մի երեւոյթ է, որքան նիւթը և նրան շնչաւորող ուժը, որքան էակների ծնունդն ու զարգացումը, տիեզերական բովանդակ շէնքն ու էւոլյուցիան: «Հրաշքի» ու «գերբնականի» գաղափարը վաղուց քշւած է դրական մտքի հօրիզոններից և վաղուց արդէն գիտութեան ահեղ հարւածների տակ գահավիժւել են իրենց երկնային բարձունքներից այն «միահեծան» քըրմերը, որոնց կամքով ու քմահաճոյքով մարդկային տգիտութիւնը, բացատրել է՝ դարերի ընթացքում տիեզերական կնճիւղները: Նախահամարութեան բարի ու չար քմահաճոյքը բնւո տեղ չունի տիեզերքում, նա մի հոյակապ բանդազուշանք է. բնական այլազան երեւոյթները իրօք հրաշալի են, բայց նրանք «հրաշք» չեն: Հրաշքը ենթադրում է պատահականութիւն, ենթադրում է և «հրաշագործ ձեռք», գերբնական մի էակ, որ բոլոր հայեցողութեան միջամտում է տիեզերական պրոցէսի, գործողութեան մէջ խախտում է նրա հաւասարակշռութիւնը, պատռում է երեւոյթների կռււ շղթան, նրանց օրինական, ճակատագրական կան ընթացքը... Այդ տեսակ «միջամտութիւններ» ու «պատահականութիւններ» գիտութիւնը չի կարող ընդունել. նա հաստատել է վաղուց ի վեր և անհրաժեշտ ապացոյցներով, որ բնութեան օրէնքները ճակատագրական են, անդրաւելի, որ բնական բոլոր երեւոյթները դաբեւած են կռււ, անսասան պատճառական շղթայից ու չէ թաղանթաւոր (déterminisme), օրինականութեան մէջ... Ստեղծագործող, Արարիչ-ուժը հէնց ինքը բնութիւնն է, ինքը «տիեզերական անվերջօրէն անվերջ Սուբստանցը» (la Substance infiniment infinie) — մեծ Սպինոզայի արտայայտութեամբ:

Նոյն «օրինականութիւնը» — ժառանգականութեան աշխարհում. նոյն «պատճառական շղթայակցութիւնը» — մարդկային սերունդների յաջորդական պրոցէսի մէջ: «Հրաշք» չը կայ և այդտեղ: Թէև, իրօք, երեւոյթը հրաշալի է իր կատարեալ նպատակաւորութեամբ, իր խորհրդաւոր, առեղծաւծային բնաւորութեամբ: Այստեղ ևս օգնութեան են հասնում գիտական հիպոթէզները, թէ օրէնքները, եւ մէկը նրանցից այսօր բաւական յարգի է գիտական ասպարէզում. — գերմանացի Ա. յամանի թէ օրէնքն է:

Վաղուց գիտւած իրողութիւն է հարազատ ներքին նմանութիւնը: Ծնող ու զաւակ, քոյր ու եղբայր և աւելի

Հեռավոր ազդակիցներ մասնավոր են խոշոր ֆիզիկական ու հոգեկան նմանություններ: Երևայթը զբաղեցրել է գեո-
Դարվինյն. և նա փորձել էր առաջին անգամը գիտական-
նորեն լուսաբանել այն: Նա առել էր Pangenesis-ի, «հա-
մաժնութեան» իր ժամանակակից հիպոթեզը: Նրա համե-
մատ՝ հոր ու մոր մարմնի բոլոր հիւսվածքները արձակում
են մանրիկ սաղմիկներ, որոնք հաւաքւում ու միաւորւում
են սեռային բջիջների մէջ: Այդ սաղմիկների միաւորումից
իբր թէ առաջանում է՝ մի կողմից սպերմը, միւս կողմից՝
ձուռն. և ապա սերմի ու ձուռնի բաղադրութիւնները, աւելի
ծիշտ կ'որի զ ն երբ ի մի ձուլւելով, աճելով ու զա-
նազանաւորւելով, ծնունդ են տալիս երեխային: Այդպիսով,
ուրեմն, դարվինեան հիպոթեզի համաձայն՝ ծնողների օրգա-
նիզմները ամբողջապէս մասնակցում են զաւակի արտաբե-
րութեանը:

Հրապարակ եկաւ և Հեկկելի Perigenesis-ի թէօրիան,
որ վերագրում էր ժառանգականութեան երևայթը սաղմա-
նութիւն առանձնայատուկ շարժողութեան եղա-
նակին: Երկու հիպոթեզներն էլ յետ մղեցին, իբրև անբա-
ւարար: Ծանուցեցին և բազմաթիւ ուրիշ հիպոթեզներ,
որոնք այսօր մրցում են կատարորէն, իւրաքանչիւր ձգտե-
լով տիրել հրապարակին: Վերջին 15 տարիները մեծ աղմուկ
հանեց Վայսմանի հիպոթեզը, որ անակնկալ էր շատերի
համար:

Անակնկալն այն էր՝ որ Վայսման հաստատում էր միե-
նոյն սաղմաւն իւր շարժողութեան կ'ուժը, յա-
րատեալ թիւնը (Die Dauerhaftigkeit des Keim-
plasmas) — սերունդների երկարաձիգ շղթայի մէջ: Եւ գրա-
նով լոյս էր սփռում ազգային մարմնի, նրա
էութեան ու յարստութեան կնճիռների վրայ:

Բացատրենք: Սերմի և ձիւ կորիզները ի մի ձուլւելով,
առաջ են բերում այն զարմանալի համադրական բաղադրու-
թիւնը մայրական արգանդում, որի անունն է սաղմ, սաղմային
կորիզ և սրից ստեղծագործւում է երեխայի բովանդակ օր-
գանիզմը: Այդ սաղմային բաղադրութիւնը կամ սաղմա-
ն իւր (Keimplasma, Plasmе germinatif), ըստ
Վայսմանի, բաժանւում է երկու մասի: Մէկը, որ կոչւում է
գործօն իւր, ենթակայ փոփոխութիւնների. նրանից
առաջանում, կազմակերպւում է երեխայի մարմինը: Միւսը
կոչւում է անգործօն իւր, մնում է որակով անփոփոխ. նա
կազմակերպւում է երեխայի սեռական բջիջները: Այդպիսով,
ուրեմն, վերջինները ոչ թէ կազմւում են նորածինի սեփա-
կան մարմնից, այլ գալիս են անմիջապէս ծնողների սեռային
բջիջներից: Առաջին մասը — գործօն սաղմանութիւնը — որ ինչ-
պէս ասացինք, նիւթում, կազմում է երեխայի մարմինը,
կամաց-կամաց ծախսւում է, սպառւում ու մեռնում: Երկ-
րորդ մասը — անգործօն կամ անփոփոխ սաղմանութիւնը — անց-
նում է շարունակաբար ծնողներից զաւակներին, պահպան-
ւում է յաւիտենորէն սերմի կամ ձիւ մէջ. նա աւնմաւ հ...

Այսպէս է յայտարարում Վայսմանի հռչակաւոր հիպո-
թեզը: Եթէ, ուրեմն, մի ազգի, մի ցեղի մէջ դարերի ըն-
թացքում իրարու յաջորդող սերունդները նմանում են
իրար, պատճառն այն է, որ այդ բոլոր սերունդները թխաւած
են, այսպէս ասած, միեւնոյն նիւթից, որ նրանք բոլորը առա-
ջանում են միևնոյն սաղմանութիւնի սուբստանցից, զանգ-
ւածից:

Ազգայնաւորութեան էությունը, հետեւապէս,
հիմնւած է մասամբ այդ ժառանգականութեան վրայ: Մի
ազգի անդամների մարմնի ու բնաւորութեան նմանութիւն-
ները բխում են այն իրողութիւնից, որ ազգակից սերունդ-
ները ժառանգել են ընդհանուր նախնիքնե-
րից նոյն ֆիզիկական, ֆիզիոլոգիական, հոգեբանական
գծերը: Այդ թէօրիայի համաձայն, հայ ազգութեան հե-
ռաւոր նախահայրերը — լենին նրանք մի գոյգ, կամ մի տոհմ,
նահապետական մի բնականիք — ունեցել են նոյն հիմնական
բնահատկութիւնները (Naturanlage), բնաւորու-
թեան նոյն էական գծերը, որ կազմում են մեր ժամանակի
միջին հայի յատկանիշը: Սա մի հայկապ թէօրիա է, որ
գալիս է, այսպէս ասած, ներառործելու ազգայնութեան

թեան աւնմաւ հաստատութիւնը, փաստաբանելու ընդ-
հանուր պայմանական սաղմանութիւն անկորնչելութիւնը,
փաստաբանելու և ազգայնութեան հաստատութեան
թեան կուր մէջ:

Բայց ինչո՞ւ են ժառանգւում նախնիքներից աշխարհ-
նախնիքներից, և ի՞նչն է հաղորդում այդ
նախնիքներին այս կամ այն առանձնայատուկ բնահատկու-
նները, որոնց յետոյ վիճակւած է անցնելու դարեդար
սերունդէ-սերունդ. որոնք են այն նախնական, հզօր, վճռա-
կան գործօնները, որ դնում են այս կամ այն կնիքը ազ-
գային տարբեր համայնքների վրայ, որոշում են նրանց
տիպարը, միանգամ ընդմիշտ ուղղութիւն են տալիս... ան-
գամ նրանց հոգեբանութեանը:

Այս հարցումին պատասխանել կարող է միայն՝ դարձեալ
դարվինեան մեծ օրէնքը — «բնական ընտրութիւնը գոյու-
թեան կուր մէջ»:

Ահա նմադ, թափառական մի ժողովուրդ: Առնենք հէնց,
իբրև օրինակ, բիւրդ ժողովուրդը: Ռազմաւոր հա-
կումն երբեք նրա տիպի ամենաբնորոշ գծերից են:
Եւ Վայսմանի թէօրիայի համաձայն՝ բիւրդ համայնքի ամե-
նահաւասար նախնիքները ունեցել են անհրաժեշտաբար նոյն
գծերը, որ ժառանգել են ժամանակակից բրդերը: Մտեղից
են առաջացել այդ հակումները: Անցնենք երեւակայութեամբ
այն հեռաւոր նախնիքների շրջանը: Համայնքն ապրում էր,
ենթադրենք, նահապետական գերդաստանի ձևով, մէկ
շէնքի, առաջնորդի հովանաւորութեան ու հրամանատա-
րութեան տակ, պարապւում էր որսորդութեամբ խաշնարա-
ծութեամբ: Գանի դեռ կան ծոխ, լայնարձակ արօտատեղեր,
սնունդն էլ կայ — և տոհմն ապրում է առատութեան մէջ:
Բայց ահա աճում է խաշնարած համայնքը, աճում են
շուրջը և ուրիշ, նոյնպէս որսորդ ու խաշնարած, ազգաբնա-
կութիւնները: Հողը, սնունդը այլ ևս հերիք չէ... Նրանց
միջև պայթում է նոյն անողորմ ու յարատեւ պատերազմը,
նոյն «գոյուրթեան կուր», որ այնքան յաճախ մղւում է
նաև կենդանական նմանապահանջ տեսակների մէջ — կուր
յանուն տարածութեան, կուր յանուն սնունդի:

Ո՞վ է յաղթում այդ պատերազմի մէջ, Հարկաւ, միայն
այն անհատները, որոնք պատահաբար, ձեռք են բերել իրենց
կենքերում լաւ կուրի յատկութիւններ, ծարպկութիւն,
ուժեղացում: Այդպիսիները աւելի շատ ունին յաղթանա-
կելու և իրենց սերունդն ապրեցնելու ու բազմացնելու: Իսկ
նրանք, որոնք թոյլ բուռնացրել են ինքն և ծոյլ, երկշտ հոգի-
ներ — նրանք ընկնում են պատերազմի մէջ, նրանց սերունդը
չի շարունակւում, այլ ջնջւում է բնութեան հզօր ու անա-
գորոյն հրամանով: Առեւի կրկէսին «յարմարողներն» ապ-
րում են, յարատեւում, չը յարմարողները անգունդ են
գնում կամ ստրկանում: Այդտեղ է դարվինեան երկաթէ
օրէնքը. «բնական ընտրութիւնը»... Մենք տեսանք, որ նա
համատարած մի երևոյթ է կենդանական թափառութեան
մէջ, նրա զարգացման էւոլյուցիայի մղիչն է, ազգակր: Առեւի,
մրցման զօրութեամբ, անասնական ամեն մի տեսակի մէջ,
առաջ են գալիս ամենաճարպիկ կամ ամենաուժեղ անհատ-
ները, մշակւում է հետզհետէ բարձրագոյն տիպը:
Առեւի, մրցման շնորհիւ, այլ և այլ տեսակների մէջ զարգա-
նում են այլ և այլ խոշոր առանձնայատկութիւններ, որոն-
ցով նրանք յարմարւում են իրենց միջավայրին և յարա-
տեւում են (la survivance des plus aptes): Առանց
այդ անողորմ ու յարատեւ պատերազմի, չէին զարգանայ ու
զանազանաւորուի կենդանիների օրգաններն ու ֆունկցիա-
ները, անդամներն ու զգայարանները:

Բնութիւնն ընտրում է... Երբ շահաւետ են
դրացիների դէմ մղած «գոյութեան կուր» մէջ ուղ-
մական որոշ հակումները — նրանք (այդ վերջինները)
բնութեան գերագոյն նախաաւսմանում, յարա-
տեւում են սերունդների մէջ ժառանգւում են յաղ-
թող հայրերից՝ իրենց զաւակներին: Յաջորդ սերունդն
արդէն մեծ մասամբ կազմւած է լինում ջաջարի և ռազ-
մատեր անհատներից: Աստիճանաբար աճում է համայնքի
մէջ այդ վերջինների թիւը, աստիճանաբար նւագում է մեղ-

յիբաւի, առանց ուղղակի կամ անուղղակի առնչութեան չէ փիլիսոփայական սպեկուլացիայի (հայեցողութիւն) և ընդհանրացման կարողութեան հետ, որ այնքան հոյակապ արտայայտութեան է համեմատ մի Սպինոզայի մօտ և որ այնպէս ուժեղ շեշտուած է նաև Մենդելսոնների ու Մայմոնների մէջ...

Այլ հանգամանք: Գուցէ, ո՞վ գիտէ, նոյն դարաւոր, անյոյս, աղետարէ հայաժողովրդիւնն է պատճառ, գուցէ նոյն անարգաւած, սոսնճարեւած ցեղական էութիւնն է, որ մի առնական դիմադրութեամբ, մի հզոր ու ազնիւ յրկմանով, տիեզերական հակադրեցութեան վրիժառու օրէնքով, այսօր, նորագոյն ժամանակներում, ծառանում է իր անողորմ հաւատարմների, ամբողջ հին, բուրժուա-աւատապետական կարգերի դէմ, յանձին իր ըմբոստ զաւակների, Մարքսների ու Լասալների, Հայնէների ու Բեօրնէների, որոնք մի սուրբ ատելութեան կրակով վառւած, ամբողջապէս թոյն ու հեղնանք, ամբողջապէս կիրք ու ցասում,—իրենց հզոր գրիչներով կործանում են թշուառ, իրաւազուրկ մարդկութեան դէմ կառուցած բոլոր չարաշուք պատնէշները և յայտնւում են սօցիալիզմի ու համաշխարհային ազատագրութեան ռազմերաներ բոլոր երկրներում, առաքելներ, պաշտամունքի առարկաներ բոլոր երկրներում:

«Թշուառ, իրաւազուրկ մարդկութիւն—որի յաւերժական խորհրդանշանն է ինքը հրէական ցեղը...

Այդպէս, ուրեմն, բնական նախաինամութեան տնօրինութեամբ, իւրաքանչիւր ազգի հաւաքական, ազգայնական բնաւորութիւնը, իր էական դժերով, կոփւում, ձուլւում է նրա գոյութեան արշալոյսին իսկ, միջավայրի, կեանքի կուէի տիրական ազդեցութեան տակ, և շարունակւում, յարատեւում է սերունդների մէջ նման պայմանական սաղմա-նիւթի, որի անսահման յարատեւութեան հիպօթեզը ի տես գրիչը, ըստ Վայսմանի:

Անտարակոյս, բացարձակապէս յաւիտենական ոչինչ չը կայ և «ազգային բնաւորութիւնների» նկատմամբ ևս արդարացի է հերակլիտեան անմահ խօսքը. «ամեն ինչ հոսում է»: Վայսման ինքը ջնքով դարձնիստ է, էւօլիցիօնիստ և ընդունում է մշտնջենական, անվերջ կերպարանափոխութեան գաղափարը: Ազգային բնաւորութիւնները ևս փոփոխական են շրջապատի, ժամանակի, գոյութեան կուէի, կրթութեան ու քաղաքակրթութեան յարափոփոխ ազդեցութիւնների տակ: Անժխտելի է արդէն անհատ-տիպերի անվերջ պլազմութիւնը՝ հէնց միևնոյն ազգութեան ծոցում: Բոլոր ազգակիցները նմանում են իրար և սակայն անկարելի է գտնել երկու անհատ ազգութեան մէջ, որ նմանէին կատարելապէս, բացարձակապէս: Բոլոր եղբայրների ու քոյրերի մէջ—միևնոյն ընտանիքում—կան աչք ծակող նմանութիւններ և սակայն, անկարելի է գտնել երկու եղբայր կամ երկու քոյր, որ նմանէին կատարելապէս, բացարձակապէս: Որքան աւելի բնագործակ է ազգակից անհատների շրջանը, որքան աւելի է ծերանում, հնանում մի ընտանիքի տոհմածառը, այնքան աւելի է շեշտուում տարբերութիւնը իւր յարաբերութիւնների միջև: Անհատները տարբերւում են ոչ միայն իրենց կեանքի ընթացքում ձեռք բերած առանձնայատկութիւններով, այլ նրանք տարբեր են նոյնիսկ մայրական արգանքի մէջ, ուր իւրաքանչիւր սաղմ, երեխայ ենթակայ է տարբեր ազդեցութիւնների ու ճակատագրի... Վերջապէս տարբեր են նոյն իրենք սաղմաբանական շրջանում են արիւնակից անհատները:

Նմանութիւն և տարբերում — դա բնութեան յաւիտենական խաղն է, հակոտնեաների խաղը: Դրանք երկու անհրաժեշտ փոխադարձ լրացուցիչներն են: Ո՞րն է որին յաղթահարելու էւօլիցիայի անհատում ծփանքների մէջ... Թւում է թէ երկուսն էլ յաւիտենական են, անջնջելի: Նմանութիւնը, որով զօրեղ ընդհանրութիւնը յարատեւում է կենդանական զարգացման ամենատարբեր աստիճաններից մինչև մարդը: Նմանութիւն կայ՝ անգամ մարդու և նախնական պրոտոպլազմի, միաբջջի ձևերի միջև. նոյն կենսական երևոյթները, նոյն կենսական ռուբստանքը: Մարդը չի՞ կազմւած նոյնպիսի անհամար

բջջիներից... Բայց և սակայն, սրբաբնի անգուն դժների և մարդու միջև...

Հակոտնեաների նոյն խաղը—ազգային զարգացման պրոցեսում: Այդտեղ ևս էւօլիցիան իր ջնքով ու վերաշինող ալիքներում հետզհետէ—դանդաղ, անշուշտ, բայց ճակատագրորէն—փոփոխելու է ցեղական, ազգայնական բնաւորութիւնները, ինչպէս որ փոփոխում է յարաժամ կենդանական տեսակները... Բայց թւում է թէ, չը նայեա՞ծ մարդկային կենսապայմանների աստիճանական հաւասարեցման երկրագնդի այլևայլ ծայրերում, չը նայեա՞ծ կրթութեան ու քաղաքակրթութեան հարթութաւոր (niveleur) ազդեցութիւններին, իւրաքանչիւր ազգութեան էւօլիցիան, զարգացումը ընթանալու է, այնուամենայնիւ, միշտ իր յատուկ աւազանով, կրելու է միշտ իր յատուկ տիպ—յրոշմը, պահպանելու է—յօգուտ իսկ մարդկային ցեղի բազմօրինակութեան, հարստութեան—իր ուրոյն ազգայնական անհատականութիւնը, համապատասխան այն ջոկ, որոյն, զարմանալի տարբերներին, այն տիպար-déterminante-ներին, որ թագնւած են ամեն մի ազգի սերնդէսերունդ ժառանգւած, նախնական, անկորնչելի սաղմա-նիւթի մէջ...

Կ Ա Ջ Մ Ա Կ Ե Ր Պ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ ԻԹԻԶԱՏԻ ԵՒ ԴԱՇՆԱԿՈՒԹԱՆ ՄԻՋԵՒԻ

Հայրենիքի ազատութիւնը ապահովելու, ամոր հողային ու քաղաքական ամբողջութիւնը մշտապէս պահպանելու, կարգ մը ամօճելու մէջ գոյացած թիւրիմացութիւնները փառատելու և օսման և տարրերու միջև լաւագոյն յարաբերութիւններ հաստատելու մպատակով՝ «Իթիհատ-Թէրազզը» կուսակցութիւնը և Հ. Յ. Դաշմակցութիւնը կատարեալ համաձայնութեամբ եկամ հետեւեալ հիմնական կէտերու մասին.

1) Սահմանադրութիւնը կիրարկելու և համըային զարգացումը երկրի մէջ ամսասանօրէն ամրապնդելու համար՝ պիտի աշխատին և պայքարին միացած ուժերով, չի խնայելով ոչ մէկ զոհաբերութիւն:

2) Բնաքսիօհերական շարժումներու հաւանականութեան համդէպ, օրէնքի թոյլատրած բոլոր կարելիութիւններու սահմանին մէջ, պիտի գործեն միասիրտ հաստատակամութեամբ և որոշակի ուղղութեամբ:

3) Օսմանեան մելիական հայրենիքը ամջատումէ և քա-ժամումէ գերծ պահելը՝ երկու կազմակերպութեանց միացած գործունէութեամբ մպատակակետը ըլլալով, ամօճ պիտի աշխատին գործակամապէս ցրել համըային կարծիքի մէջ բռնակալ ռեժիմէն ժառանգ մնացած այն սուտ գրոյցները՝ թէ հայերը անկախութեամբ կը ձգտին:

4) Երկու կուսակցութիւններն ալ կը յայտարարեն թէ համամիտ են «Նահանգային Իրաւամբ Հնդարծակմամ» մասին, որ կ'երաշխաւորէ Օսմանեան ընդհանուր հայրենիքի զարգացումն ու առաջադիմութիւնը:

5) Իթիհատ-Թէրազզը և Դաշմակցութիւնը իբրև խրատական մախազուղացում ընդունելով մարտ 31-ի դէպքը և Ատամայի ցաւալի աղէտը, որոշեցին աշխատիլ ձեռք ձեռքի տւած՝ վերոյիշեալ հիմնական կէտերու իրագործման համար:

Ա Ջ Դ

Կը խնդրենք «Դրօշակի» հատով ստացող բաժանորդներէն մորոգել իրենց հասցէները, ուղարկելով մեզի բաժնեգիրը, հակառակ պարագային պիտի դադրեցնենք առաքումը մոր տարիէն սկսած:

«ԴՐՕՇԱԿԻ» ԲԱԺՆԵԳՐԻՆ Է 3 ԳՐԱՆԿ: